

બિનવેપારી સંસ્થાના હિસાબો (Accounts of Non-Trading Concerns)

1. પ્રસ્તાવના	6. ખર્ચાઓનું વર્ગીકરણ
2. બિનવેપારી સંસ્થાનો અર્થ અને તેનાં લક્ષણો	7. બિનવેપારી સંસ્થાના હિસાબો સાથે સંકળાયેલ વિશિષ્ટ બાબતો
3. બિનવેપારી સંસ્થાના હિસાબો	8. આવકો અને ખર્ચાઓનું વર્ગીકરણ
4. વેપારી સંસ્થાના હિસાબો અને બિનવેપારી સંસ્થાના હિસાબો વચ્ચેનો તફાવત	9. આવક-જાવક ખાતું
5. આવકોનું વર્ગીકરણ	10. ઊપજ-ખર્ચ ખાતું
	— સ્વાધ્યાય

1. પ્રસ્તાવના (Introduction)

સામાન્ય રીતે વેપારી પેઢીઓ કે સંસ્થાઓ નફો કરવાના હેતુથી જ અસ્તિત્વમાં આવે છે. વેપારી પેઢીઓ કે સંસ્થાઓ વર્ષના અંતે ધંધાનું પરિણામ જાણવા વેપાર ખાતું અને નફા-નુકસાન ખાતું તેમજ ધંધાની આર્થિક સ્થિતિ જાણવા પાકું સરવૈયું તૈયાર કરે છે. સમાજમાં એવી ઘણી સંસ્થાઓ છે કે તેઓનો મુખ્ય હેતુ નફો કમાવાનો હોતો નથી; પરંતુ સમાજની સેવા કરવાનો, સંસ્થાના સભ્યોને સેવા-સગવડો પૂરી પાડવાનો, સભ્યોનાં કલ્યાણ કે ઉત્કર્ષ અર્થે પ્રવૃત્તિઓ ચલાવવાનો, શિક્ષણનો પ્રચાર-પ્રસાર કરવાનો એટલે કે શૈક્ષણિક, સામાજિક, સખાવતી, ધાર્મિક, સાંસ્કૃતિક કે કલાના વિકાસનો હોય છે. આ પ્રકારની સંસ્થાઓ બિનવેપારી સંસ્થાઓ કહેવાય છે. આવી સંસ્થાઓ તેઓ દ્વારા ચલાવાતી પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા આવક મેળવે છે અને તેનો ઉપયોગ સમાજ અથવા સંસ્થાના નિર્ધારિત હેતુઓ માટે કરવામાં આવે છે. આવી સંસ્થાઓ પોતાના હિસાબો રાખે છે, જેને બિનવેપારી સંસ્થાના હિસાબો કહેવાય છે. બિનવેપારી સંસ્થાના હિસાબો, વેપારી સંસ્થાના હિસાબોથી જુદી રીતે તૈયાર કરવામાં આવે છે.

2. બિનવેપારી સંસ્થાનો અર્થ અને તેનાં લક્ષણો (Meaning and Characteristics of Non-Trading Concerns)

(1) અર્થ (Meaning) : જે સંસ્થાનો હેતુ નફો કરવાનો નહિ; પરંતુ સમાજસેવા, સંસ્થાના સભ્યોનો ઉત્કર્ષ, સભ્યોનાં હિતનું સંવર્ધન, રમતગમત અને શિક્ષણનો પ્રચાર-પ્રસાર, સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓના વિકાસ માટેનો છે તે બિનવેપારી સંસ્થા કહેવાય છે. આવી સંસ્થાઓ તેમની પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા આવક મેળવે છે, અને તેમાંથી ખર્ચાઓ કરે છે; પરંતુ તેઓનો હેતુ નફો કમાવાનો હોતો નથી.

આવી સંસ્થાઓમાં રમતગમતની ક્લબો, રોટરી-લાયન્સ ક્લબો, ચેમ્બર ઓફ કોમર્સ જેવાં વેપારી સંગઠનો, રાજકીય સંગઠનો, મજૂર સંગઠનો, મેડિકલ એસોસિયેશનો, જાહેર હોસ્પિટલો, ધર્મદા સંસ્થાઓ, પુસ્તકાલય, શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ, સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓ માટેનાં એસોસિયેશનો, અનાથાશ્રમ, ધાર્મિક સંસ્થાઓ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

દા.ત., રાજપથ ક્લબ, અમદાવાદ જીમખાના, મણિબહેન પુસ્તકાલય, જીવરાજ મહેતા હોસ્પિટલ વગેરે.

(2) લક્ષણો (Characteristics) : બિનવેપારી સંસ્થાનાં લક્ષણો નીચે મુજબ છે :

(i) સેવા : આ સંસ્થાઓનો મુખ્ય હેતુ નફાનો નહિ; પરંતુ સેવાનો હોય છે.

(ii) વેપાર ખાતું : આ સંસ્થાઓનો હેતુ વેપાર કરવાનો ન હોવાથી તે વેપાર ખાતું તૈયાર કરતી નથી. આમ છતાં, સ્પોર્ટ્સ ક્લબ કે અન્ય સંસ્થાઓ સભ્યોની સગવડ માટે કેટલીક વસ્તુઓનું ખરીદ-વેચાણ કરે છે.

(iii) ઊપજ-ખર્ચ ખાતું : તેનો ઉદ્દેશ નફો કરવાનો ન હોવાથી તે વર્ષના અંતે નફા-નુકસાન ખાતું બનાવતી નથી; પરંતુ ઊપજ-ખર્ચની સ્થિતિ જાણવા ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તૈયાર કરે છે.

(iv) આવક-જવક ખાતું : આવી સંસ્થામાં સામાન્યતઃ રોકડના વ્યવહારો વધુ પ્રમાણમાં થાય છે, તેથી રોકડ વ્યવહારો નોંધવા રોકડમેળનાં સ્થાને આવક-જવક ખાતું તૈયાર કરવામાં આવે છે.

(v) પાકું સરવૈયું : આવી સંસ્થાઓ વર્ષના અંતે આર્થિક સ્થિતિ જાણવા પાકું સરવૈયું તૈયાર કરે છે.

(vi) મૂડી ફંડ : બિનવેપારી સંસ્થાની મૂડીને મૂડી ભંડોળ કે મૂડી ફંડ કે કાયમી ફંડ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

(vii) લવાજમ : આ પ્રકારની સંસ્થાની મુખ્ય આવક સભ્યોનું લવાજમ છે. તે ઉપરાંત દાન, સરકારી મદદ, રોકાણોના વ્યાજની આવક, ડિવિડન્ડની આવક, સખાવત વગેરે દ્વારા આવક પ્રાપ્ત કરે છે.

3. બિનવેપારી સંસ્થાના હિસાબો (Accounts of Non-Trading Concerns)

સામાન્ય રીતે હિસાબો રાખવાની મુખ્ય બે પદ્ધતિઓ છે :

(1) વેપારી પદ્ધતિ (Mercantile System) : આ પદ્ધતિમાં વર્ષ દરમિયાન ચૂકવેલ ખર્ચા અને મળેલ ઊપજોની સાથે સાથે નહિ ચૂકવેલ ખર્ચા અને નહિ મળેલી ઊપજોને પણ ગણતરીમાં લઈને હિસાબો તૈયાર કરવામાં આવે છે. વેપારી સંસ્થાઓ આ પદ્ધતિએ હિસાબો રાખે છે.

(2) રોકડ પદ્ધતિ (Cash System) : આ પદ્ધતિમાં વર્ષ દરમિયાન માત્ર રોકડમાં ચૂકવેલ ખર્ચા અને મળેલ ઊપજોને ધ્યાનમાં લઈ હિસાબો તૈયાર કરવામાં આવે છે.

બિનવેપારી સંસ્થાઓ પોતાના હિસાબો મુખ્યત્વે નીચે મુજબ તૈયાર કરે છે :

(i) આવક-જવક ખાતું (Receipt and Payment Account) : આ ખાતું રોકડ ખાતાં (રોકડમેળ) જેવું સ્વરૂપ ધરાવે છે, તેમાં રોકડ અને બેન્કની બાકી તેમજ રોકડ આવક અને રોકડ જવકોની નોંધ કરવામાં આવે છે.

(ii) ઊપજ-ખર્ચ ખાતું (Income and Expenditure Account) : આ ખાતું વેપારી સંસ્થાના નફા-નુકસાન ખાતાં જેવું છે. જે રીતે નફા-નુકસાન ખાતું તૈયાર થાય છે તે જ નિયમોને આધારે ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તૈયાર કરવામાં આવે છે. તેમાં ચાલુ વર્ષની માત્ર મહેસૂલી આવકો તથા ચાલુ વર્ષના માત્ર મહેસૂલી ખર્ચા દર્શાવવામાં આવે છે. આ ખાતાનું પરિણામ ‘ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો’ પાકા સરવૈયામાં મૂડીભંડોળમાં ઉમેરવામાં આવે છે, ‘ખર્ચનો ઊપજ કરતાં વધારો’ હોય, તો પાકા સરવૈયામાં મૂડીભંડોળમાંથી બાદ કરવામાં આવે છે. વિકલ્પે ઊપજ-ખર્ચ ખાતાની બાકી (ઊપજનો વધારો કે ખર્ચનો વધારો) પાકા સરવૈયામાં અલગ દર્શાવવામાં આવે છે.

(iii) પાકું સરવૈયું (Balance-Sheet) : બિનવેપારી સંસ્થા વર્ષના અંતે સંસ્થાની આર્થિક સ્થિતિ જાણવા પાકું સરવૈયું તૈયાર કરે છે. આ સંસ્થામાં મૂડીને મૂડીભંડોળ કે મૂડીફંડ કે કાયમીફંડ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. બાકીની વિગતો વેપારી સંસ્થાના પાકા સરવૈયા જેવી જ હોય છે. દા.ત., મિલકતો, અગાઉથી મળેલ ઊપજો, મળવાની બાકી ઊપજો, અગાઉથી ચૂકવેલ ખર્ચા, ચૂકવવાના બાકી ખર્ચા, દેવાં અને લેણાં વગેરે. ઊપજ-ખર્ચ ખાતાથી પ્રાપ્ત થયેલ ‘ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો’ પાકા સરવૈયામાં જવાબદારી બાજુ મૂડીભંડોળમાં ઉમેરવામાં આવે છે તેમજ ‘ખર્ચનો ઊપજ કરતાં વધારો’ પાકા સરવૈયામાં જવાબદારી બાજુ મૂડીભંડોળમાંથી બાદ કરવામાં આવે છે.

4. વેપારી સંસ્થાના હિસાબો અને બિનવેપારી સંસ્થાના હિસાબો વચ્ચેનો તફાવત (Difference Between the Accounts of Trading and Non-Trading Concerns)

ક્રમ	તફાવતનો મુદ્દો	વેપારી સંસ્થા	બિનવેપારી સંસ્થા
(1)	અર્થ-ઉદ્દેશ	જે સંસ્થાનો ઉદ્દેશ માલ ખરીદ-વેચાણ તથા અન્ય વેપારી પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા નફો કરવાનો હોય તેને વેપારી સંસ્થા કહે છે.	જે સંસ્થાનો ઉદ્દેશ નફાનો નહિ; પરંતુ સેવા તથા સમાજસેવાનો હોય તેને બિનવેપારી સંસ્થા કહે છે.

ક્રમ	તફાવતનો મુદ્દો	વેપારી સંસ્થા	બિનવેપારી સંસ્થા
(2)	વેપાર ખાતું	વેપારી સંસ્થા વર્ષના અંતે કાચો નફો કે કાચી ખોટ શોધવા માટે વેપાર ખાતું બનાવે છે.	બિનવેપારી સંસ્થાનો હેતુ નફાનો ન હોવાથી તેમજ માલનું ખરીદ-વેચાણ કરતી ન હોવાથી વેપાર ખાતું બનાવતી નથી.
(3)	વર્ષના અંતે પરિણામ દર્શાવતું માધ્યમ	વેપારી સંસ્થા ધંધાનું પરિણામ જાણવા નફા-નુકસાન ખાતું બનાવે છે.	બિનવેપારી સંસ્થા ઊપજ કે ખર્ચનો વધારો જાણવા ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તૈયાર કરે છે.
(4)	પરિણામની ઓળખ	વેપારી સંસ્થાનું પરિણામ ‘ચોખ્ખો નફો’ કે ‘ચોખ્ખી ખોટ’ કહેવાય છે.	બિનવેપારી સંસ્થાનું પરિણામ ‘ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો’ કે ‘ખર્ચનો ઊપજ કરતાં વધારો’ કહેવાય છે.
(5)	આવકનું માધ્યમ	વેપારી સંસ્થાની મુખ્ય આવક, વેચાણની છે.	બિનવેપારી સંસ્થાની મુખ્ય આવકનું માધ્યમ, સભ્યોનું લવાજમ, પ્રવેશ ફી, દાન તેમજ અન્ય મુખ્ય પ્રવૃત્તિઓમાંથી મળતી આવક છે.
(6)	વાર્ષિક હિસાબો	આ સંસ્થાના વાર્ષિક હિસાબોમાં (i) વેપાર ખાતું (ii) નફા-નુકસાન ખાતું અને (iii) પાકું સરવૈયું તૈયાર કરવામાં આવે છે.	આ સંસ્થાના વાર્ષિક હિસાબોમાં (i) ઊપજ-ખર્ચ ખાતું (ii) પાકું સરવૈયું તૈયાર કરવામાં આવે છે. રોકડ સિલક જાણવા અને રોકડ વ્યવહારો માટે આવક-જાવક ખાતું તૈયાર કરવામાં આવે છે.
(7)	મૂડી-મૂડીભંડોળ	વેપારી સંસ્થામાં મિલકતોમાંથી દેવા બાદ કરતાં તફાવતની રકમ મૂડી (માલિકોનું રોકાણ) છે.	બિનવેપારી સંસ્થામાં મિલકતોમાંથી દેવા બાદ કરતાં તફાવતની રકમ મૂડીભંડોળ કે કાયમીફંડ કહે છે.
(8)	રોકડ વ્યવહારો	વેપારી સંસ્થામાં રોકડ લેવડ-દેવડના વ્યવહારો રજૂ કરવા રોકડમેળ તૈયાર કરવામાં આવે છે.	બિનવેપારી સંસ્થામાં વર્ષના અંતે રોકડ લેવડ-દેવડના વ્યવહારો માટે ‘આવક-જાવક’ ખાતું તૈયાર કરવામાં આવે છે.

5. આવકોનું વર્ગીકરણ (Classification of Incomes)

આવકો બે પ્રકારની હોય છે :

(1) મૂડી આવક (Capital Income) : જે આવક સંસ્થાને વારંવાર કે નિયમિત રીતે મળતી ન હોય તેમજ જે આવકનો લાભ સંસ્થાને લાંબા સમય સુધી મળવાનો હોય તેને મૂડી આવક કહે છે.

દા.ત., ખાસ હેતુ માટે મળેલ દાન, મળેલ વારસો, આજીવન સભ્યપદનું કે આજીવન લવાજમ, સખાવત, લીધેલી લોન વગેરે.

બિનવેપારી સંસ્થામાં મેળવેલ ધિરાણ સિવાયની મૂડી આવક જેવી કે, દાન, વારસો વગેરે મૂડીકૃત કરવામાં આવે છે એટલે મૂડીભંડોળમાં ઉમેરવામાં આવે છે. વધુમાં ઈનામીફંડ, બાંધકામ ફંડ વગેરે પાકા સરવૈયામાં જવાબદારી બાજુએ મૂડીભંડોળથી અલગ દર્શાવવામાં આવે છે.

(2) મહેસૂલી આવક (Revenue Income) : જે આવક સંસ્થાને નિયમિત રીતે મળ્યા કરતી હોય અને સંસ્થાની પ્રવૃત્તિમાંથી ઉદ્ભવતી હોય તે આવક મહેસૂલી આવક કહેવાય.

દા.ત., સભ્યોનું વાર્ષિક લવાજમ, ફી, રોકાણો પરનું વ્યાજ, પસ્તીનું વેચાણ, મનોરંજન કાર્યક્રમની આવક, રમતગમતના મેદાનના ભાડાની આવક, હોલનું ભાડું, લોકર્સનું ભાડું, સભ્યોને કિંમત લઈ સગવડ પૂરી પાડતાં થતી આવક, સરકાર પાસેથી મળેલ મદદ (ગ્રાન્ટ કે સબસીડી) વગેરે.

બિનવેપારી સંસ્થામાં મહેસૂલી આવકો ઊપજ-ખર્ચ ખાતાની જમા બાજુ દર્શાવાય છે.

(3) મૂડી આવક અને મહેસૂલી આવક વચ્ચેનો તફાવત (Difference Between Capital Income and Revenue Income) :

ક્રમ	તફાવતનો મુદ્દો	મૂડી આવક	મહેસૂલી આવક
(1)	અર્થ	જે આવક સંસ્થાને વારંવાર કે નિયમિત રીતે મળતી ન હોય તેમજ જે આવકનો લાભ સંસ્થાને લાંબા સમય સુધી મળવાનો હોય અને તેને મૂડીકૃત કરેલ હોય તેને મૂડી આવક કહેવાય.	જે આવક સંસ્થાને નિયમિત રીતે મળ્યા કરતી હોય અને સંસ્થાની પ્રવૃત્તિમાંથી ઉદ્ભવતી હોય તે આવક મહેસૂલી આવક કહેવાય.
(2)	ઉદ્દેશ	મૂડી આવકનો ઉદ્દેશ લાંબા ગાળાનું ભંડોળ મેળવવાનો છે.	મહેસૂલી આવકનો ઉદ્દેશ નિયમિત આવક મેળવવાનો છે.
(3)	હિસાબોમાં રજૂઆત	મૂડી આવક પાકા સરવૈયામાં જવાબદારી બાજુ દર્શાવાય છે.	મહેસૂલી આવક ઊપજ-ખર્ચ ખાતામાં જમા બાજુ દર્શાવાય છે.
(4)	બાકી	મૂડી આવક ખાતાંની બાકી દર વર્ષે આગળ લઈ જવામાં આવે છે.	મહેસૂલી આવકો ઊપજ-ખર્ચ ખાતે લઈ જવામાં આવે છે.
(5)	ઉદાહરણો	મૂડીકૃત વારસો, ચોક્કસ હેતુ માટેનું દાન, સખાવત, મિલકત વેચાણની ઊપજ વગેરે.	લવાજમ, લોકરનું ભાડું, હોલનું ભાડું, પસ્તીનું વેચાણ વગેરે.

6. ખર્ચાઓનું વર્ગીકરણ (Classification of Expenses)

ખર્ચા ત્રણ પ્રકારના હોય છે :

(1) મૂડી ખર્ચ (Capital Expense) : જે ખર્ચ ધંધામાં નિયમિત રીતે કરવામાં આવતો ન હોય અને જેનો લાભ સંસ્થાને લાંબા સમય સુધી મળતો હોય તથા જેના દ્વારા સંસ્થાને કાયમી સ્વરૂપની મિલકત પ્રાપ્ત થતી હોય તેને મૂડી ખર્ચ કહે છે.

દા.ત., જમીન, મકાન, ફર્નિચર, યંત્રો, રોકાણો, લાઈબ્રેરી માટે પુસ્તકો, એક્સ-રે મશીન, રમતગમતનાં સાધનો, સ્વિમિંગ પુલ વગેરે.

મૂડી ખર્ચ પાકા સરવૈયામાં મિલકત બાજુ દર્શાવાય છે. મિલકતની ખરીદી ઉપરાંત તેને ગોઠવવાનો ખર્ચ, મિલકતની ખરીદી વખતે કરવામાં આવતો સ્ટેમ્પ ફી તથા દસ્તાવેજ ખર્ચ, મિલકતની કાર્યક્ષમતા વધારે એવા ફેરફાર કરવા માટે કરેલો ખર્ચ પણ મૂડી ખર્ચ ગણાય, જેને જે-તે મિલકતની કિંમતમાં ઉમેરાય છે.

(2) મહેસૂલી ખર્ચ (Revenue Expense) : સંસ્થાની રોજબરોજની પ્રવૃત્તિ ચલાવવા જે ખર્ચ નિયમિતપણે થતો હોય તથા જે ખર્ચનો લાભ સંસ્થાને ચાલુ વર્ષ પૂરતો જ મળવાનો હોય તેને મહેસૂલી ખર્ચ કહેવામાં આવે છે.

દા.ત., રોજબરોજના વહીવટી ખર્ચા જેવા કે કર્મચારીઓનો પગાર, ભાડું, કરવેરા અને વીમો, ટપાલ ખર્ચ, ટેલિફોન ખર્ચ, સ્ટેશનરી-છપામણી, મનોરંજન કાર્યક્રમ ખર્ચ, વર્તમાનપત્રો અને સામયિકોનું લવાજમ, મિલકતોનું સમારકામ ખર્ચ, મિલકતોનો ઘસારો, મેદાન નિભાવ ખર્ચ વગેરે.

(3) મૂડી ખર્ચ અને મહેસૂલી ખર્ચ વચ્ચેનો તફાવત (Difference Between Capital Expense and Revenue Expense) :

ક્રમ	તફાવતનો મુદ્દો	મૂડી ખર્ચ	મહેસૂલી ખર્ચ
(1)	અર્થ	જે ખર્ચ ધંધામાં નિયમિત રીતે કરવામાં આવતો ન હોય અને જેનો લાભ સંસ્થાને લાંબા સમય સુધી મળતો હોય તથા જેના દ્વારા સંસ્થાને કાયમી સ્વરૂપની મિલકત પ્રાપ્ત થતી હોય તેને મૂડી ખર્ચ કહે છે.	સંસ્થાની રોજબરોજની પ્રવૃત્તિ ચલાવવા જે ખર્ચ નિયમિતપણે કરવામાં આવે, જે ખર્ચનો લાભ સંસ્થાને ચાલુ વર્ષ પૂરતો જ મળવાનો હોય તેને મહેસૂલી ખર્ચ કહે છે.
(2)	ઉદ્દેશ	મૂડી ખર્ચનો ઉદ્દેશ કાયમી મિલકતો પ્રાપ્ત કરી તેની મદદથી સગવડો ઊભી કરવાનો કે આવક મેળવવાનો હોય છે.	મહેસૂલી ખર્ચનો ઉદ્દેશ સંસ્થાની પ્રવૃત્તિ ચલાવવાનો હોય છે.
(3)	હિસાબોમાં રજૂઆત	મૂડી ખર્ચ પાકા સરવૈયામાં મિલકત બાજુ દર્શાવાય છે.	મહેસૂલી ખર્ચ ઊપજ-ખર્ચ ખાતામાં ઉધાર બાજુ દર્શાવાય છે.
(4)	બાકી	આ ખાતાની બાકી દરેક વર્ષે આગળ લઈ જવામાં આવે છે.	મહેસૂલી ખર્ચો ઊપજ-ખર્ચ ખાતે લઈ જવામાં આવે છે.
(5)	ઉદાહરણો	કાયમી મિલકતો - જમીન, મકાન, યંત્ર, ફર્નિચર વગેરેની ખરીદી, મિલકતોની ગોઠવણીનો ખર્ચ વગેરે.	રોજબરોજના વહીવટી ખર્ચો જેવા કે, પગાર, ટપાલ ખર્ચ, સ્ટેશનરી-ખર્ચ વગેરે.

(4) પ્રસારિત મહેસૂલી ખર્ચ કે મુલતવી રાખેલ મહેસૂલી ખર્ચ (Deferred Revenue Expense) : મહેસૂલી ખર્ચનો લાભ જે વર્ષમાં તે ચૂકવવામાં આવ્યો હોય તે વર્ષમાં મળે છે; પરંતુ કેટલાક ખર્ચો એવા હોય છે કે જેનો લાભ જે વર્ષે ખર્ચ ચૂકવવામાં આવ્યા હોય તે વર્ષ ઉપરાંત ત્યાર પછીનાં અમુક વર્ષો સુધી પણ મળતો રહે છે. આથી આ ખર્ચો જે વર્ષે કરવામાં આવ્યા હોય તે વર્ષે પૂરેપૂરા મહેસૂલી ખર્ચ તરીકે માંડી વાળવાને બદલે, તેનો લાભ જેટલાં વર્ષો મળવાની સંભાવના હોય કે તેને જેટલાં વર્ષોમાં ફાળવી દેવાનો નિર્ણય લેવાયો હોય તેટલા વર્ષમાં પ્રમાણસર ભાગે ફાળવી માંડી વાળવામાં આવે છે. આ ખર્ચને પ્રસારિત મહેસૂલી ખર્ચ કે મુલતવી રાખેલ મહેસૂલી ખર્ચ કહેવાય છે.

માંડી વાળેલ રકમ ઊપજ-ખર્ચ ખાતામાં ઉધાર બાજુ પર દર્શાવાય છે. આવા ખર્ચનો જે ભાગ માંડી વાળવામાં ન આવ્યો હોય તેને પાકા સરવૈયામાં મિલકત બાજુ છેલ્લે દર્શાવાય છે. દા.ત., મકાન રંગરોગાન ખર્ચ, મેદાન લેવલિંગ ખર્ચ વગેરે.

7. બિનવેપારી સંસ્થાના હિસાબો સાથે સંકળાયેલ વિશિષ્ટ બાબતો (Special Issues Associated with Accounts of Non-Trading Concern)

(1) મૂડી ભંડોળ કે મૂડીફંડ કે કાયમી ફંડ (Capital Fund or Permanent Fund) : ખાસ હેતુ માટેના ફંડ સિવાયની સંસ્થાને મળેલી મૂડી આવકો અથવા મૂડીકૃત કરેલ રકમો આ મથાળા હેઠળ દર્શાવવામાં આવે છે, એટલે કે મૂડીભંડોળમાં ઉમેરવામાં આવે છે. ઊપજ-ખર્ચ ખાતેથી ‘ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો’ મૂડીભંડોળમાં ઉમેરવામાં આવે છે અને ‘ખર્ચનો ઊપજ કરતાં વધારો’ મૂડીભંડોળમાંથી બાદ કરવામાં આવે છે.

કેટલીકવાર ‘ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો’ મૂડીફંડમાં ઉમેરવા અને ‘ખર્ચનો ઊપજ કરતા વધારો’ બાદ કરવાને બદલે ‘ઊપજ-ખર્ચ ખાતે’ આવતો વધારો એકત્રિત ધોરણે પાકા સરવૈયામાં જવાબદારી બાજુએ અલગ બતાવવામાં આવે છે. જે-તે વર્ષનો

‘ઊપજનો વધારો’ તેમાં ઉમેરાય. ‘ખર્ચનો વધારો’ તેમાંથી બાદ કરવામાં આવે છે. ઊપજના વધારાને ‘વધારો’ અને ખર્ચના વધારાને ‘ઘટાડો’ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે.

(2) **લવાજમ કે સભાસદ ફી કે સભ્ય ફી (Subscription or Membership Fees)** : સામાન્ય રીતે સંસ્થા તેના સભ્યો પાસેથી સભ્ય પદ ચાલુ રાખવા દર વર્ષે નિયમિત રીતે, નિયત કરેલ લવાજમ કે સભ્ય ફી કે સભાસદ ફી વસૂલ કરે છે. સંસ્થા માટે આ આવકનું મુખ્ય સાધન છે. આ આવકને મહેસૂલી આવક તરીકે ગણી ઊપજ-ખર્ચ ખાતામાં ઊપજ બાજુએ દર્શાવવામાં આવે છે.

(3) **દાખલ ફી કે પ્રવેશ ફી (Admission Fees or Entrance Fees)** : સંસ્થાના નવા સભ્યોએ સભ્ય તરીકે દાખલ થતી વખતે દાખલ ફી કે પ્રવેશ ફી ભરવાની હોય છે. સંસ્થાના બંધારણમાં નક્કી થયેલા નિયમ પ્રમાણે પ્રવેશ ફીની આવકને મૂડી આવક અથવા મહેસૂલી આવક તરીકે ગણવામાં આવે છે. ક્યારેક સૂચના મુજબ પ્રવેશ ફીની અમુક ભાગની રકમ મૂડી આવક તરીકે અને અમુક ભાગની રકમ મહેસૂલી આવક તરીકે ગણવાની હોય છે. કોઈ પણ પ્રકારની સૂચના ન આપી હોય તો પ્રવેશ ફીની આવકને મહેસૂલી આવક તરીકે જ ગણવામાં આવે છે.

(4) **આજીવન સભ્ય ફી (Life Membership Fees)** : કેટલાક સભ્યો દર વર્ષે સંસ્થાની ફી ચૂકવવાને બદલે, સંસ્થાએ નક્કી કરેલ રકમ એકસાથે ચૂકવીને આજીવન સભ્યપદ મેળવે છે. અન્ય સૂચના ન આપી હોય તો આજીવન સભ્ય ફી મૂડી આવક ગણી પાકા સરવૈયામાં મૂડીભંડોળમાં ઉમેરવામાં આવે છે.

(5) **દાન કે સખાવત (Donation)** : સામાન્યતઃ દાનની આવક મૂડી આવક ગણી મૂડીભંડોળમાં ઉમેરાય છે. જો સંસ્થાને નિયમિત દાન મળતું હોય તો તે મહેસૂલી આવક તરીકે ઊપજ-ખર્ચ ખાતામાં ઊપજ બાજુએ દર્શાવવામાં આવે છે. જો સંસ્થાને ક્યારેક જ દાન મળતું હોય અને દાન અંગે કોઈ સૂચના ન આપેલ હોય તો તે દાનની આવક મૂડી આવક તરીકે પાકા સરવૈયામાં મૂડીભંડોળમાં ઉમેરવામાં આવે છે.

કોઈ ખાસ હેતુ માટે દાન કે સખાવત મળેલ હોય તો તે મૂડી આવક તરીકે પાકા સરવૈયામાં જવાબદારી બાજુ મૂડીભંડોળથી અલગ ચોક્કસ ફંડ ખાતે દર્શાવવામાં આવે છે.

(6) **ખાસ હેતુ માટે ફંડ (Funds for Specific Purpose)** : ખાસ હેતુ માટે દાન કે સખાવત મળેલ હોય તો તેનો ઉપયોગ જે-તે હેતુ માટે જ કરવામાં આવે છે. આ પ્રકારના દાનની રકમ પાકા સરવૈયામાં મૂડીભંડોળમાં નહિ ઉમેરતાં, અલગ ચોક્કસ ફંડ ખાતે દર્શાવવામાં આવે છે. દા.ત., પ્રમુખ સન્માન ફંડ, ઈનામ ફંડ, મકાન ફંડ વગેરે. આ અંગે જ્યારે કોઈ ખર્ચ કરવામાં આવે ત્યારે તે ઊપજ-ખર્ચ ખાતે દર્શાવવામાં આવતો નથી; પરંતુ પાકા સરવૈયામાં જવાબદારી બાજુ જે-તે ફંડમાંથી બાદ કરવામાં આવે છે. દા.ત., ઈનામ માટે ફંડ મળ્યું હોય ત્યારે ઈનામનો ખર્ચ પાકા સરવૈયામાં જવાબદારી બાજુ ઈનામફંડમાંથી બાદ કરીને દર્શાવવામાં આવે છે. જો ફંડની રકમનું ચોક્કસ પ્રકારની જામીનગીરીઓમાં રોકાણ કરવામાં આવ્યું હોય ત્યારે મળેલ વ્યાજની રકમ જે-તે ફંડમાં ઉમેરવામાં આવે છે.

જો ખાસ ફંડની રકમ કરતાં તે અંગે કરેલ ખર્ચ વધુ હોય તો વધારાની રકમને મહેસૂલી ખર્ચ ગણીને ઊપજ-ખર્ચ ખાતે ઉધારાય છે.

(7) **વારસો (Legacy)** : જ્યારે કેટલીક વ્યક્તિઓ વસિયતનામા (વીલ) દ્વારા તેમની મિલકત સંસ્થાને વારસામાં આપે ત્યારે સંસ્થા માટે તે રકમ મૂડીઆવક તરીકે મૂડીભંડોળમાં ઉમેરવામાં આવે છે.

(8) **લોકરનું ભાડું (Locker's Rent)** : કલબો પોતાના સભ્યોને રમત-ગમતનાં સાધનો, કપડાંની જોડ કે અન્ય સામાન વ્યવસ્થિત અને સુરક્ષિત રાખી શકે તે માટે લોકર (ખાનાં) પૂરા પાડતી હોય છે. સભ્યો તેઓનો સામાન આ લોકરમાં રાખી મૂકે છે. આ સગવડ પૂરી પાડવા કલબ સભ્યો પાસેથી ભાડું વસૂલ કરે છે જેને લોકરનું ભાડું કહેવાય છે. લોકરનું ભાડું સંસ્થા માટે મહેસૂલી ઊપજ ગણાય છે.

8. આવકો અને ખર્ચાઓનું વર્ગીકરણ (Classification of Income and Expenses)

મૂડી આવક	મહેસૂલી આવક	મૂડી ખર્ચ	મહેસૂલી ખર્ચ	પ્રસારિત મહેસૂલી ખર્ચ
(1) આજીવન સભ્ય ફી (2) દાખલ ફી (સૂચના મુજબ) (3) દાન (4) સખાવત (5) વારસો (6) ખાસ હેતુ માટે મળેલ દાન (ફંડ) (7) મિલકતોનું વેચાણ (8) મૂડી ભંડોળ (9) લીધેલ લોન	(1) સભ્યોનું લવાજમ (2) દાખલ ફી (સૂચના મુજબ) (3) મળેલ ભાડું (4) મેદાનનું ભાડું (5) મેદાનની આવક (6) હોલનું ભાડું (7) મિલકત વેચાણનો નફો (8) રોકાણોનું વ્યાજ (9) બેન્ક વ્યાજ (10) પસ્તીની ઊપજ (11) કેન્ટીનની આવક (12) લોકર (ખાનાં)નું ભાડું (13) સરકારી ગ્રાન્ટ કે સબસિડી (14) ભાષણોની આવક (15) નાટકોની ટિકિટોનું વેચાણ (16) રમતગમતનાં જૂનાં સાધનોનું વેચાણ (17) દાન કે સખાવતની નાની રકમ (18) મનોરંજન કાર્યક્રમની આવક	(1) મિલકતની ખરીદી (મકાન, ફર્નિચર, મેદાન, જમીન, રમતગમતનાં સાધનો, પુસ્તકોની ખરીદી) (2) રોકાણોની ખરીદી (3) નવાં મકાનોના રંગરોગાનના ખર્ચા (4) મિલકતની કાર્યક્ષમતામાં વધારો કરવાનો ખર્ચ (5) ખાસ હેતુ માટેનો ખર્ચ (6) વીજળી જોડાણ ખર્ચ (7) સ્વિમિંગ પુલનો ખર્ચ (8) એક્સ-રે મશીનની ખરીદી	(1) વીમા-પ્રીમિયમ (2) ભાડું-કરવેરા (3) જાહેરાત ખર્ચ (4) મરામત ખર્ચ (5) ટપાલ ખર્ચ (6) સ્ટેશનરી અને છપામણી (7) પગાર (8) વહીવટી ખર્ચ (9) મેદાન નિભાવખર્ચ (10) પરચૂરણ ખર્ચ (11) મનોરંજન કાર્યક્રમ ખર્ચ (12) કાર્યક્રમોના ખર્ચા (13) મિલકત વેચાણની ખોટ (14) ઘસારો (15) કેન્ટીન ખર્ચ (16) ગ્રાઉન્ડ્સ મેનનો પગાર (17) ટેલિફોન બિલ (18) વર્તમાનપત્ર અને સામયિકોનું લવાજમ	(1) રંગરોગાન ખર્ચ (2) મેદાન લેવલિંગ ખર્ચ

હવે આપણે બિનવેપારી સંસ્થાની વિવિધ આવકો તથા ખર્ચાઓને તેમના પ્રકાર અનુસાર વર્ગીકૃત કરવાનું નીચે આપેલ ઉદાહરણ 1 દ્વારા ધ્યાનથી સમજીએ.

ઉદાહરણ 1 : નીચે આપેલ આવકો તથા ખર્ચાઓને મૂડી આવક, મહેસૂલી આવક, મૂડી ખર્ચ તથા મહેસૂલી ખર્ચમાં વર્ગીકૃત કરો.

(1) ક્લબ પેવેલિયન માટે મળેલ દાન (2) ઇલેક્ટ્રિક ફિટિંગ્સ (3) વારસો (4) રમતગમતનાં સાધનોની ખરીદી (5) સભાસદ ફી (6) યંત્ર ગોઠવવાની મજૂરી (7) ટુર્નામેન્ટ ફંડ માટે મળેલ દાન (8) ઇનામી ફંડનું સરકારી જામીનગીરીમાં રોકાણ (9) લાઇબ્રેરીનાં પુસ્તકો (10) હોલનું ભાડું (11) પસ્તીનું વેચાણ (12) પ્રમુખ સન્માન માટેનું ફંડ (13) પ્રવેશ ફી (14) સોનોગ્રાફીનું મશીન (15) બિલિયર્ડ ટેબલ (16) સખાવતો (17) વાર્ષિક ભોજન સમારંભ ખર્ચ (18) રમતગમતનાં સાધનોનું વેચાણ (19) વર્તમાનપત્રોનું લવાજમ (20) વીજળી જોડાણ ખર્ચ (21) મેદાન નિભાવ ખર્ચ (22) ટુર્નામેન્ટ ખર્ચ (23) ક્લબ

પેવેલિયનનું બાંધકામ (24) રમતગમતનું મેદાન (25) ભાષણોની આવક (26) મકાન ભંડોળ (27) રોકાણો પરનું વ્યાજ (28) નવા મકાનનો રંગરોગાન ખર્ચ (29) કેન્ટીન ખર્ચ (30) ઓડિટ ફી (31) પ્રમુખ-સન્માન કાર્યક્રમ ખર્ચ (32) લોકરનું ભાડું (33) મનોરંજન કાર્યક્રમ ખર્ચ (34) આજીવન સભ્ય ફી

જવાબ : આવક અને ખર્ચાઓનું પ્રકાર અનુસાર વર્ગીકરણ

મૂડી આવક	મહેસૂલી આવક	મૂડી ખર્ચ	મહેસૂલી ખર્ચ
(1) કલબ પેવેલિયન માટે મળેલ દાન	(5) સભાસદ ફી	(2) ઇલેક્ટ્રિક ફિટિંગ્સ	(17) વાર્ષિક ભોજન સમારંભ ખર્ચ
(3) વારસો	(10) હોલનું ભાડું	(4) રમતગમતનાં સાધનોની ખરીદી	(19) વર્તમાનપત્રોનું લવાજમ
(7) ટુર્નામેન્ટ ફંડ માટે મળેલ દાન	(11) પસ્તીનું વેચાણ	(6) યંત્ર ગોઠવવાની મજૂરી	(21) મેદાન નિભાવ ખર્ચ
(12) પ્રમુખ સન્માન માટેનું ફંડ	(13) પ્રવેશ ફી	(8) ઇનામી ફંડનું સરકારી જામીનગીરીમાં રોકાણ	(29) કેન્ટીન ખર્ચ
(16) સખાવતો	(18) રમતગમતનાં સાધનોનું વેચાણ	(9) લાઇબ્રેરીનાં પુસ્તકો	(30) ઓડિટ ફી
(26) મકાન ભંડોળ	(25) ભાષણોની આવક	(14) સોનોગ્રાફી મશીન	(31) પ્રમુખ સન્માન કાર્યક્રમ ખર્ચ
(34) આજીવન સભ્ય ફી	(27) રોકાણો પરનું વ્યાજ	(15) બિલિયર્ડ ટેબલ	(33) મનોરંજન કાર્યક્રમ ખર્ચ
	(32) લોકરનું ભાડું	(20) વીજળી જોડાણ ખર્ચ	
		(22) ટુર્નામેન્ટ ખર્ચ	
		(23) કલબ પેવેલિયનનું બાંધકામ	
		(24) રમતગમતનું મેદાન	
		(28) નવા મકાનનો રંગરોગાન ખર્ચ	

9. આવક-જાવક ખાતું (Receipts - Payments Account)

બિનવેપારી સંસ્થાઓના હિસાબોમાં સામાન્યતઃ રોકડના વ્યવહારો વધુ હોય છે. બિનવેપારી સંસ્થા વર્ષ દરમિયાન મળેલ રોકડ આવક અને ચૂકવેલ રોકડ ખર્ચાની જે તારીજ (તારણ) તૈયાર કરે છે તેને આવક-જાવક ખાતું કહે છે. આ ખાતું વર્ષ દરમિયાન થયેલ રોકડ વ્યવહારનો ટૂંકસાર છે. તેની ઉધાર (ડાબી) બાજુએ રોકડ આવકો અને જમા (જમણી) બાજુ ચૂકવેલ રોકડ ખર્ચા (જાવકો)ની નોંધ કરવામાં આવે છે. આ ખાતામાં રોકડ ઉપરાંત બેન્ક સાથેના વ્યવહારોની પણ નોંધ થાય છે. તેનું સ્વરૂપ રોકડ ખાતા જેવું છે.

આવક-જાવક ખાતું તૈયાર કરતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવાના મુદ્દા (Points to be considered during Preparation of Receipt-Payment Account) :

- (1) શરૂઆતની રોકડ કે બેન્કસિલક આવક-જાવક ખાતાની ઉધાર બાજુ અને શરૂઆતનો બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ હોય, તો જમા બાજુ દર્શાવાય છે, જે બાકી આગળ લાવ્યા તરીકે દર્શાવાય છે.
- (2) આ ખાતાની ઉધાર (આવક) બાજુ વર્ષ દરમિયાન મળેલ બધી જ રોકડ કે ચેકથી મળેલ આવકો અને જમા (જાવક) બાજુ વર્ષ દરમિયાન બધી જ રોકડ કે ચેકથી ચૂકવેલ જાવકોની નોંધ કરવામાં આવે છે.
- (3) આ ખાતામાં ગમે તે વર્ષ માટે મળેલ આવક કે ચૂકવાયેલ રકમો નોંધવામાં આવે છે.

(4) આ ખાતામાં મૂડી આવક કે મહેસૂલી આવક, મૂડી ખર્ચ કે મહેસૂલી ખર્ચ નોંધાય છે.

(5) આ ખાતામાં બિનરોકડ વ્યવહારો જેવા કે ઘસારો, ઘાલખાધ, નહિ ચૂકવેલા ખર્ચા, નહિ મળેલ આવકો, શાખના વ્યવહારોની નોંધ થતી નથી.

(6) વર્ષાંતે આ ખાતાની બાકી શોધવામાં આવે છે (i) જો જમા બાજુનો સરવાળો વધુ આવે તો તફાવતની રકમ ઉધાર બાજુ 'આખરનો બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ' અને (ii) જો ઉધાર બાજુનો સરવાળો વધુ આવે તો તફાવતની રકમ જમા બાજુ 'આખરની રોકડસિલક અને બેન્કસિલક' કહેવાય. જે 'બાકી આગળ લઈ ગયા' તરીકે દર્શાવાય છે.

આવક-જાવક ખાતાનો નમૂનો

તા.ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું

ઉધાર

જમા

આવક	રકમ (₹)	જાવક	રકમ (₹)
બાકી આગળ લાવ્યા : રોકડસિલક ✓ બેન્કસિલક ✓	✓	બાકી આગળ લાવ્યા (બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ) ચાલુ વર્ષના, ગયા વર્ષના, આવતાં વર્ષના માત્ર રોકડમાં ચૂકવેલ મહેસૂલી અને મૂડી ખર્ચા	✓ ✓
ચાલુ વર્ષની, ગયા વર્ષની, આવતા વર્ષની માત્ર રોકડમાં મળેલ મહેસૂલી અને મૂડી આવકો	✓	બેન્કમાં ભરેલ રકમ	✓
બેન્કમાંથી ઉપાડેલ રકમ	✓	બાકી આગળ લઈ ગયા :	
બાકી આગળ લઈ ગયા (બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ)	✓	રોકડસિલક	✓
		બેન્કસિલક	✓
	✓✓✓		✓✓✓

નોંધ : બેન્કસિલક અથવા બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ બેમાંથી એક બાકી હોય.

ઉદાહરણ 2 : શ્રેય કલબની નીચેની માહિતી પરથી તા. 31-03-2014ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું તૈયાર કરો.

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
રોકડસિલક (તા. 1-4-13)	30,000	હોલનું ભાડું ચૂકવ્યું	6000
બેન્કસિલક (તા. 1-4-13)	40,000	મનોરંજન કાર્યક્રમનો ફાળો	16,700
પ્રવેશ ફી	15,000	દાન	21,000
સભ્ય ફી : 2013-14	35,000	પેવેલિયન માટે દાન	40,000
2014-15	4000	પગાર	23,900
ફર્નિચર ખરીદી	9000	પસ્તીનું વેચાણ	1400
પુસ્તકોની ખરીદી	8000	મનોરંજન કાર્યક્રમનો ખર્ચ	26,600
સાધનોની ખરીદી	55,000	વીજળી બિલ	7600
વર્તમાનપત્રોનું લવાજમ	2500	જૂના ફર્નિચરનું વેચાણ	4400
ભાષણોની આવક	1800	(ચોપડેડિંમત ₹ 7000)	
આજીવન સભ્ય ફી	11,000	પેવેલિયન બાંધકામ ખર્ચ	28,000
		રોકડસિલક (તા. 31-03-2014)	23,200

જવાબ :

શ્રેય કલબનું તા. 31-3-2014ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું
આવક-જાવક ખાતું

ઉધાર

જમા

આવક	રકમ (₹)	જાવક	રકમ (₹)
બાકી આગળ લાવ્યા : (શરૂઆતની સિલક : તા. 1-4-'13)		ફર્નિચરની ખરીદી	9000
રોકડ	30,000	પુસ્તકોની ખરીદી	8000
બેન્ક	40,000	સાધનોની ખરીદી	55,000
પ્રવેશ ફી	15,000	વર્તમાનપત્રોનું લવાજમ	2500
સભ્ય ફી : 2013-14	35,000	હોલનું ભાડું ચૂકવ્યું	6000
2014-15	4000	પગાર	23,900
ભાષણોની આવક	1800	મનોરંજન કાર્યક્રમ ખર્ચ	26,600
આજીવન સભ્ય ફી	11,000	વીજળી બિલ	7600
મનોરંજન કાર્યક્રમનો ફાળો	16,700	પેવેલિયન બાંધકામ ખર્ચ	28,000
દાન	21,000	બાકી આગળ લઈ ગયા (તા. 31-3-'14) :	
પેવેલિયન માટે દાન	40,000	રોકડસિલક	23,200
પસ્તીનું વેચાણ	1400	* બેન્કસિલક	30,500
જૂના ફર્નિચરનું વેચાણ	4400		
	2,20,300		2,20,300

નોંધ : * આવક-જાવક ખાતાનો ઉધાર બાજુનો સરવાળો વધુ છે. તેથી તફાવતની રકમ જમા બાજુએ ₹ 30,500, જે બેન્કસિલક દર્શાવે છે.

10. ઊપજ-ખર્ચ ખાતું (Income-Expenditure Account)

હિસાબી વર્ષના અંતે બિનવેપારી સંસ્થાનું પરિણામ જાણવા માટે જે ખાતું તૈયાર કરવામાં આવે છે તેને ઊપજ-ખર્ચ ખાતું કહે છે. આ ખાતાની ઉધાર બાજુ ચાલુ વર્ષના મહેસૂલી ખર્ચા અને જમા બાજુ ચાલુ વર્ષની મહેસૂલી આવકો દર્શાવવામાં આવે છે. આ ખાતું વેપારી સંસ્થાના નફા-નુકસાન ખાતા જેવું છે. ઊપજ-ખર્ચ ખાતાની મદદથી સંસ્થાના રોજિંદા ખર્ચને પહોંચી વળવા પૂરતા પ્રમાણમાં ઊપજ છે કે નહિ તે જાણી શકાય છે.

(A) ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તૈયાર કરતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવાના મુદ્દા (Points to be Considered During Preparation of Income-Expenditure Account) :

(1) આ ખાતામાં જમા બાજુ ફક્ત ચાલુ વર્ષની મહેસૂલી આવકો અને ઉધાર બાજુ ફક્ત ચાલુ વર્ષના મહેસૂલી ખર્ચાઓ જ દર્શાવાય છે.

(2) મૂડી ખર્ચા અને મૂડી આવકો ધ્યાનમાં લેવી નહિ.

(3) આ ખાતું વેપારી પદ્ધતિએ તૈયાર થતું હોવાથી મહેસૂલી આવકો (ચાલુ વર્ષની મળેલ + ચાલુ વર્ષની મળવાની બાકી + ગયા વર્ષે અગાઉથી મળેલ) ધ્યાનમાં લેવાય છે તેમજ મહેસૂલી જાવકો (ચાલુ વર્ષની ચૂકવેલ + ચાલુ વર્ષની ચૂકવવાની બાકી + ગયા વર્ષે અગાઉથી ચૂકવેલ) ધ્યાનમાં લેવાય છે.

(4) જો ખર્ચા કરતાં ઊપજો વધુ હોય તો છેવટની બાકી 'ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો' કહેવાય. જે વેપારી સંસ્થાના નફા જેવો છે. આને પાકા સરવૈયામાં જવાબદારી બાજુ મૂડી ભંડોળમાં ઉમેરવામાં આવે છે. જો ઊપજો કરતાં ખર્ચા વધુ હોય તો છેવટની બાકી 'ખર્ચનો ઊપજ કરતાં વધારો' કહેવાય. જે વેપારી સંસ્થાની ખોટ જેવી છે. આને પાકા સરવૈયામાં જવાબદારી બાજુ મૂડી ભંડોળમાંથી બાદ કરવામાં આવે છે.

ઊપજ-ખર્ચ ખાતાનો નમૂનો
તા.ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું

ઉધાર

જમા

ખર્ચા	રકમ (₹)	ઊપજો	રકમ (₹)
ચાલુ વર્ષના મહેસૂલી ખર્ચા :		ચાલુ વર્ષની મહેસૂલી ઊપજો :	
ચાલુ વર્ષે રોકડમાં ચૂકવેલા ✓		ચાલુ વર્ષે રોકડમાં મળેલ ✓	
+ ચાલુ વર્ષના ચૂકવવાના બાકી ✓		+ ચાલુ વર્ષની મળવાની બાકી ✓	
+ ગયા વર્ષે અગાઉથી ચૂકવેલા ✓		+ ગયા વર્ષે અગાઉથી મળેલ ✓	
✓		✓	
બાદ :		બાદ :	
— ગયા વર્ષના		— ગયા વર્ષની	
ચૂકવવાના બાકી		મળવાની બાકી	
ચાલુ વર્ષે ચૂકવ્યા ✓		ચાલુ વર્ષે મળેલ ✓	
— આવતા વર્ષ માટે		— આવતા વર્ષની	
અગાઉથી ચૂકવ્યા ✓ ✓	✓	અગાઉથી મળેલ ✓ ✓	✓
ઘસારો	✓	મિલકત વેચાણનો નફો	✓
મિલકત વેચાણની ખોટ	✓	ખર્ચનો ઊપજ કરતાં વધારો	✓
ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો	✓	(ટૂંકમાં ઘટાડો)	
(ટૂંકમાં વધારો)			
	✓✓✓		✓✓✓

(B) આવક-જાવક ખાતા અને ઊપજ-ખર્ચ ખાતા વચ્ચેનો તફાવત (Difference Between Receipt-Payment Account and Income-Expenditure Account) :

ક્રમ	તફાવતનો મુદ્દો	આવક-જાવક ખાતું	ઊપજ-ખર્ચ ખાતું
(1)	અર્થ	બિનવેપારી સંસ્થા વર્ષ દરમિયાન મળેલ અને ચૂકવેલ રોકડની જે તારીજ તૈયાર કરે છે તેને આવક-જાવક ખાતું કહે છે.	બિનવેપારી સંસ્થા વર્ષના અંતે સંસ્થાનું પરિણામ જાણવા જે ખાતું તૈયાર કરે છે, તેને ઊપજ-ખર્ચ ખાતું કહે છે.
(2)	સ્વરૂપ	રોકડ ખાતા જેવું છે.	નફા-નુકસાન ખાતા જેવું છે.
(3)	શરૂની બાકી	શરૂઆતની બાકી રોકડસિલક અને બેન્કસિલક કે બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ હોય છે.	શરૂઆતની બાકી હોતી નથી.
(4)	આખરની બાકી	આખરની બાકી રોકડસિલક અને બેન્કસિલક કે બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ હોય છે.	આખરની બાકી 'ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો' કે 'ખર્ચનો ઊપજ કરતાં વધારો' હોય છે.
(5)	વ્યવહારોની નોંધ	ઉધાર બાજુએ આવકો અને જમા બાજુએ જાવકો નોંધવામાં આવે છે.	ઉધાર બાજુએ મહેસૂલી ખર્ચાઓ અને જમા બાજુએ મહેસૂલી આવકો (ઊપજો) નોંધવામાં આવે છે.

ક્રમ	તફાવતનો મુદ્દો	આવક-જાવક ખાતું	ઊપજ-ખર્ચ ખાતું
(6)	આખર બાકીની અસર	રોકડસિલક અને બેન્કસિલક પાકા સરવૈયામાં મિલકત બાજુ દર્શાવાય. બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ જવાબદારી બાજુ દર્શાવાય છે.	‘ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો’ હોય તો મૂડી ભંડોળમાં ઉમેરવામાં આવે છે. ‘ખર્ચનો ઊપજ કરતાં વધારો’ હોય તો મૂડી ભંડોળમાંથી બાદ કરવામાં આવે છે. કેટલીક વાર ઊપજ-ખર્ચ ખાતાની એકત્રિત રકમ પાકા સરવૈયામાં અલગ દર્શાવાય છે.
(7)	સમયગાળો	ગમે તે હિસાબી વર્ષની ચાલુ વર્ષે મળેલ આવકો અને જાવકો નોંધવામાં આવે છે.	આ ખાતામાં માત્ર ચાલુ વર્ષને લગતા જ મહેસૂલી ખર્ચા અને મહેસૂલી આવકો લખવામાં આવે છે.

(C) આવક-જાવક ખાતા ઉપરથી ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તૈયાર કરતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવાના મુદ્દા (Factors (Points) to be Considered During Preparation of Income-Expenditure Account from Receipt-Payment Account) :

આવક-જાવક ખાતામાં આપેલ મહેસૂલી આવકો અને મહેસૂલી ખર્ચાઓને ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તૈયાર કરવા માટે ધ્યાનમાં લેવાય છે. ઉપરાંત સંબંધિત હવાલાઓની અસર પણ ઊપજ-ખર્ચ ખાતામાં નોંધવામાં આવે છે.

ઉદાહરણ 3 : આર. કે. સ્પોર્ટ્સ ક્લબની નીચે આપેલી વિગતો પરથી તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તૈયાર કરો.

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
મળેલ લવાજમ	10,000	જૂના ફર્નિચરનું વેચાણ	5800
પસ્તીનું વેચાણ	1200	(ચોપડેકિંમત ₹ 7000)	
સરકારી જામીનગીરીમાં રોકાણ	10,800	ચેરિટી શોનો ખર્ચ	6000
ફર્નિચરની ખરીદી	7300	સખાવત	15,000
મનોરંજન કાર્યક્રમની આવક	9650	હોલનું મળેલ ભાડું	3700
ક્લબના મકાન-બાંધકામ ખર્ચ	38,000	મનોરંજન કાર્યક્રમ ખર્ચ	6100
મળેલ વારસો	21,700	લોકરનું ભાડું	1400
સેક્રેટરીને માનદ્ વેતન	4100	સરકારી ગ્રાન્ટ	13,800
પોસ્ટેજ	1600	ક્લબના મકાન માટે મળેલ દાન	45,000
આખરની રોકડ સિલક અને બેન્ક સિલક	15,900	પ્રિન્ટિંગ અને સ્ટેશનરી ખર્ચ	2000
		ટુર્નામેન્ટ ખર્ચ	3300
બેન્ક ખર્ચ	600	વર્તમાનપત્રોનું લવાજમ	2800
ચેરિટી શોની આવક	14,000	શરૂઆતની રોકડ અને બેન્કસિલક	1650
મેદાન-નિભાવ ખર્ચ	2600	રોકાણનું વ્યાજ	1400
લાઈબ્રેરીનાં પુસ્તકોની ખરીદી	13,300	રમત-ગમતનાં સાધનોની ખરીદી	12,000
સામાન્ય ખર્ચા	3400	કેન્ટીન ખર્ચ	2800
આજીવન સભાસદ ફી	4500	રમત-ગમતનાં સાધનોના	700
સમારકામ ખર્ચ	1750	વેચાણમાંથી આવક	
પ્રવેશ ફી (40 ટકા મૂડીકૃત)	6000	વાર્ષિક સમારંભ ખર્ચ	2700

વધારાની માહિતી :

- (1) લવાજમના ₹ 10,000 મળવાના બાકી છે.
- (2) સેક્રેટરીનું કુલ માનદ્ વેતન ₹ 14,100 ચૂકવવાપાત્ર છે.

જવાબ :

આર. કે. સ્પોર્ટ્સ ક્લબનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું

ઉધાર

ઊપજ-ખર્ચ ખાતું

જમા

ખર્ચ	રકમ (₹)	ઊપજ	રકમ (₹)
સેક્રેટરીને માનદ્ વેતન	4100	લવાજમ	10,000
+ ચૂકવવાનો બાકી	10,000	+ મળવાનું બાકી	10,000
પોસ્ટેજ	1600	પસ્તીનું વેચાણ	1200
બેન્ક ખર્ચ	600	મનોરંજન કાર્યક્રમની આવક	9650
મેદાન નિભાવ ખર્ચ	2600	ચેરિટી શોની આવક	14,000
સામાન્ય ખર્ચ	3400	પ્રવેશ ફી (40 ટકા મૂડીકૃત)	3600
સમારકામ ખર્ચ	1750	હોલનું મળેલ ભાડું	3700
જૂના ફર્નિચર વેચાણની ખોટ	1200	લોકરનું ભાડું	1400
ચેરિટી શોનો ખર્ચ	6000	સરકારી ગ્રાન્ટ	13,800
મનોરંજન કાર્યક્રમ ખર્ચ	6100	રોકાણો પર વ્યાજ	1400
પ્રિન્ટિંગ અને સ્ટેશનરી	2000	રમત-ગમતનાં સાધનોના વેચાણમાંથી આવક	700
ટુર્નામેન્ટ ખર્ચ	3300		
વર્તમાનપત્રોનું લવાજમ	2800		
કેન્ટીન ખર્ચ	2800		
વાર્ષિક સમારંભ ખર્ચ	2700		
ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો	18,500		
	69,450		69,450

ઉદાહરણ 4 : નીચે દર્શાવેલ માહિતીને તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષના ઊપજ-ખર્ચ ખાતામાં અને તે દિવસના પાકા સરવૈયામાં દર્શાવો.

2014-15ના વર્ષમાં મળેલું લવાજમ ₹ 1,50,000.

વિગત	તા. 1-4-2014 રકમ (₹)	તા. 31-3-2015 રકમ (₹)
લવાજમ મળવાનું બાકી	16,000	8000
અગાઉથી મળેલ લવાજમ	9000	10,000

જવાબ :

તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતાં વર્ષનું (આંશિક)

ઉધાર

ઊપજ-ખર્ચ ખાતું

જમા

ખર્ચ	રકમ (₹)	ઊપજ	રકમ (₹)
		લવાજમ	1,50,000
		— મળવાનું બાકી	
		(2013-14)	16,000
		— અગાઉથી મળેલ	
		(2014-15)	10,000
		+ મળવાનું બાકી	
		(2014-15)	8000
		+ અગાઉથી મળેલ	
		(2013-14)	9000
			1,41,000

તા. 31-3-2015ના રોજનું (આંશિક) પાકું સરવૈયું

જવાબદારીઓ	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
અગાઉથી મળેલ લવાજમ	10,000	મળવાનું બાકી લવાજમ	8000

ઉદાહરણ 5 : નીચેની વિગતો તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષના ઊપજ-ખર્ચ ખાતામાં દર્શાવો.

ઉધાર તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું જમા

આવક	રકમ (₹)	જાવક	રકમ (₹)
લવાજમ :		કરવેરા અને વીમો	4800
2013-14 700		પગાર	25,300
2014-15 60,000		સ્ટેશનરી ખર્ચ	1750
2015-16 850	61,550		

નોંધ : (1) પગાર ચૂકવવાનો બાકી 2013-14 ₹ 5800

2014-15 ₹ 4200

(2) સ્ટેશનરીનો શરૂઆતનો સ્ટોક ₹ 560 અને વર્ષનો આખર સ્ટોક ₹ 740.

જવાબ : તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું (આંશિક)

ઉધાર ઊપજ-ખર્ચ ખાતું જમા

ખર્ચ	રકમ (₹)	ઊપજ	રકમ (₹)
પગાર 25,300		લવાજમ : 2014-15	60,000
— ગયા વર્ષનો ચૂકવવાનો બાકી (2013-14) 5800			
19,500			
+ ચાલુ વર્ષનો ચૂકવવાનો બાકી (2014-15) 4200			
23,700			
સ્ટેશનરી વપરાશ :			
શરૂઆતનો સ્ટોક 560			
+ ખરીદી 1750			
2310			
— આખર સ્ટોક 740			
1570			
કરવેરા અને વીમો 4800			

ઉદાહરણ 6 : તા. 31-3-2015ના રોજની નીચેની બાકીઓ અમદાવાદ ક્રિકેટ ક્લબના પાકા સરવૈયામાં દર્શાવો :

ખાતાની બાકીઓ	રકમ (₹)	ખાતાની બાકીઓ	રકમ (₹)
મેચ ફંડ 40,000		મેચ ફંડનાં રોકાણોનું વ્યાજ 4850	
મેચ ફંડનાં રોકાણો 50,000		મેચ ફંડ માટે મળેલ દાન 21,000	
મેચ વિજેતાઓને ઇનામોની વહેંચણી 6700		કાયમી ફંડ 1,25,000	
મેચ અંગે ખર્ચ 9150		કાયમી ફંડનાં રોકાણો 1,25,000	

જવાબ : અમદાવાદ ક્રિકેટ ક્લબનું તા. 31-3-2015ના રોજનું (આંશિક) પાકું સરવૈયું

જવાબદારીઓ	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
કાયમી ફંડ	1,25,000	કાયમી ફંડનાં રોકાણો	1,25,000
મેચ ફંડ : 40,000		મેચ ફંડનાં રોકાણો	50,000
+ મેચ ફંડનાં			
રોકાણોનું વ્યાજ 4850			
+ મેચ ફંડ માટે			
મળેલ દાન 21,000	25,850		
	65,850		
બાદ : મેચ વિજેતાઓને			
ઇનામની વહેંચણી 6700			
મેચ અંગે ખર્ચ 9150	15,850		
	50,000		

ઉદાહરણ 7 : મીરઝાપુર જીમખાના ક્લબના 150 સભ્યો છે, જે દરેક વાર્ષિક ₹ 400 લવાજમ ભરે છે. 2013-14ના વર્ષમાં 20 સભ્યોએ 2014-15ના વર્ષનું લવાજમ ભરેલ. 2013-14ના વર્ષનું મળવાનું બાકી લવાજમ ₹ 12,000 હતું. ચાલુ વર્ષના ₹ 45,000 મળ્યા હતા. તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તૈયાર કરો.

જવાબ : મીરઝાપુર જીમખાના ક્લબનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું (આંશિક) ઊપજ-ખર્ચ ખાતું

ઉધાર

જમા

ખર્ચ	રકમ (₹)	ઊપજ	રકમ (₹)
		લવાજમ (2014-15) 45,000	
		+ ગયા વર્ષે ચાલુ વર્ષનું મળેલ લવાજમ (400 × 20) 8000	
		+ મળવાનું બાકી લવાજમ 7000	60,000

સમજૂતી : ક્લબના 150 સભ્યો × ₹ 400 લવાજમ = ₹ 60,000 કુલ મળવાપાત્ર લવાજમ

ગયા વર્ષે 20 સભ્યોએ ₹ 400 લેખે લવાજમ પેટે 2014-15 (ચાલુ વર્ષ)ના (₹ 400 × 20) ₹ 8000 ચૂકવેલ છે. + ચાલુ વર્ષે ₹ 45,000 મળેલ છે.

$$\therefore \text{મળવાના બાકી લવાજમની રકમ} = ₹ 60,000 - (₹ 8000 + ₹ 45,000) \\ = ₹ 7000$$

ઉદાહરણ 8 : તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષના અંધજન મંડળના આવક-જવક ખાતા અને અન્ય માહિતી પરથી મંડળનું તા. 31-3-15ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તથા તે દિવસનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

અંધજન મંડળનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું

ઉધાર

જમા

આવક	રકમ (₹)	જાવક	રકમ (₹)
બાકી આગળ લાવ્યા :		પગાર	4200
રોકડસિલક	1000	સ્ટેશનરી-પ્રિન્ટિંગ	700
બેન્કસિલક	2000	વીમો-કરવેરા	400
મળેલ લવાજમ	7000	વર્તમાનપત્રોનું લવાજમ	600
હોલનું ભાડું	2000	મરામત-ખર્ચ	500
મળેલ વ્યાજ	1500	રોકાણોની ખરીદી	2800
પસ્તીનું વેચાણ	200	પુસ્તકોની ખરીદી	5000
મળેલ દાન	5000	બાકી આગળ લઈ ગયા (આખર બાકી) :	
જૂના ફર્નિચરનું વેચાણ		રોકડસિલક	1900
(ચોપડેકિંમત ₹ 1000)	800	બેન્કસિલક	3400
	19,500		19,500

અન્ય માહિતી :

- (1) તા. 01-04-2014ના રોજ બાકીઓ : મકાન ₹ 30,000, ફર્નિચર ₹ 4000, પુસ્તકો ₹ 10,000, રોકાણો ₹ 40,000, લવાજમ મળવાનું બાકી ₹ 1000 અને કાયમીફંડ ₹ 88,000.
- (2) લવાજમમાં 2015-16ના વર્ષ માટે મળેલ લવાજમ ₹ 500નો સમાવેશ થાય છે.
- (3) 2014-15ના વર્ષ માટે લવાજમ મળવાનું બાકી ₹ 700.
- (4) રોકાણો પર મળવાનું બાકી વ્યાજ ₹ 500. (5) પગાર ચૂકવવાનો બાકી ₹ 600.
- (6) તા. 31-3-15ના રોજ સ્ટેશનરી સ્ટોક ₹ 100ની હતી.
- (7) મકાન, ફર્નિચર તથા પુસ્તકોની આખરની બાકી પર 10 ટકા ઘસારાની જોગવાઈ કરવાની છે.

જવાબ : અંધજન મંડળનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું

ઉધાર

જમા

ખર્ચ	રકમ (₹)	ઊપજ	રકમ (₹)
પગાર	4200	લવાજમ	7000
+ ચૂકવવાનો બાકી	600	+ ચાલુ વર્ષનું મળવાનું બાકી	700
સ્ટેશનરી-પ્રિન્ટિંગ	700		7700
- સ્ટેશનરીનો સ્ટોક	100	બાદ :	
વીમો-કરવેરા	400	ગયા વર્ષનું મળેલ	1000
વર્તમાનપત્રોનું લવાજમ	600	આવતા વર્ષનું મળેલ	500
મરામત ખર્ચ	500		1500
ફર્નિચરના વેચાણની ખોટ	200	હોલનું ભાડું	2000
ઘસારો :		મળેલ વ્યાજ	1500
મકાન	3000	+ મળવાનું બાકી	500
ફર્નિચર	300		2000
પુસ્તકો	1500	પસ્તીનું વેચાણ	200
	4800	ખર્ચનો ઊપજ કરતાં વધારો	1500
	11,900		11,900

અંધજન મંડળનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

જવાબદારીઓ	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
કાયમી ફંડ	88,000	મકાન	30,000
+ મળેલ દાન	5000	— ઘસારો	3000
	93,000	ફર્નિચર	4000
— ખર્ચનો ઊપજ કરતાં વધારો	1500	— વેચાણ	1000
અગાઉથી મળેલ લવાજમ	500		3000
ચૂકવવાનો બાકી પગાર	600	— ઘસારો	300
		પુસ્તકો	10,000
		+ ખરીદી	5000
			15,000
		— ઘસારો	1500
		રોકાણો	40,000
		+ ખરીદી	2800
		લવાજમ મળવાનું બાકી	700
		વ્યાજ મળવાનું બાકી	500
		સ્ટેશનરી સ્ટોક	100
		રોકડસિલક	1900
		બેન્કસિલક	3400
	92,600		92,600

ઉદાહરણ 9 : વિસ્મય સ્પોર્ટ્સ ક્લબની નીચેની વિગતો પરથી તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું અને તે તારીખનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

ઉધાર તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું જમા

આવક	રકમ (₹)	જાવક	રકમ (₹)
બાકી આગળ લાવ્યા (તા. 1-4-2014ના રોજની બેન્કસિલક)	17,500	પગાર	32,500
લવાજમ :		ભાડું-કરવેરા	4500
2013-14	450	સ્ટેશનરીની ખરીદી	2250
2014-15	43,500	રમત-ગમતનાં સાધનોની ખરીદી (તા. 1-10-2014)	15,000
2015-16	300	પરચૂરણ ખર્ચ	6000
મનોરંજન કાર્યક્રમની આવક	10,000	12 ટકાની બેન્ક ડિપોઝિટ (તા. 1-1-2015થી)	12,500
12 ટકાનાં રોકાણો પર વ્યાજ (આખા વર્ષનું)	3000	મનોરંજન કાર્યક્રમનો ખર્ચ	5300
દાન	5000	બાકી આગળ લઈ ગયા (તા. 31-3-2015ના રોજની બેન્કસિલક)	3000
પ્રવેશ ફી	1000		
પસ્તીનું વેચાણ	300		
	81,050		81,050

વધારાની માહિતી :

- (1) ક્લબના કુલ 150 સભ્યો છે, જે દરેક વાર્ષિક ₹ 300 લવાજમ આપે છે.
- (2) શરૂઆતનું મૂડીભંડોળ ₹ 65,700.

- (3) ચૂકવવાનો બાકી પગાર : તા. 31-3-2014ના રોજ ₹ 2500, તા. 31-3-2015ના રોજ ₹ 3750.
- (4) સ્ટેશનરીનો શરૂઆતનો સ્ટોક ₹ 250નો હતો, જ્યારે આખરનો સ્ટોક ₹ 375નો હતો.
- (5) તા. 1-4-2014ના રોજ રમત-ગમતનાં સાધનો ₹ 25,000ના હતાં, જ્યારે તા. 31-3-2015ના રોજની કિંમત ₹ 35,000 હતી.

જવાબ : વિસ્મય સ્પોર્ટ્સ ક્લબનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું

ઉધાર

જમા

ખર્ચ	રકમ (₹)	ઊપજ	રકમ (₹)
પગાર	32,500	લવાજમ	43,500
— ગયા વર્ષનો બાકી	2500	+ મળવાનું બાકી	1500
ચાલુ વર્ષે ચૂકવ્યો	30,000	મનોરંજન કાર્યક્રમની આવક	10,000
+ ચાલુ વર્ષનો ચૂકવવાનો બાકી	3750	12 ટકાનાં રોકાણોનું વ્યાજ	3000
ભાડું-કરવેરા	4500	12 ટકાની બેન્ક ડિપોઝિટ પર વ્યાજ	375
સ્ટેશનરી ખર્ચ : શરૂઆતનો સ્ટોક	250	(3 માસનું)	1000
+ સ્ટેશનરી ખરીદી	2250	પ્રવેશ ફી	300
	2500	પસ્તીનું વેચાણ	
— આખર સ્ટોક	375		
પરચૂરણ ખર્ચ	6000		
મનોરંજન કાર્યક્રમ ખર્ચ	5300		
રમત-ગમતનાં સાધનોનો ઘસારો	5000		
ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો	3000		
	59,675		59,675

વિસ્મય સ્પોર્ટ્સ ક્લબનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

જવાબદારીઓ	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
મૂડીભંડોળ :		રમત-ગમતનાં સાધનો :	
શરૂઆતની બાકી	65,700	શરૂઆતની બાકી	25,000
+ દાન	5000	+ ખરીદી	15,000
+ ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો	3000		40,000
અગાઉથી મળેલ લવાજમ	300	— ઘસારો	5000
ચૂકવવાનો બાકી પગાર	3750	સ્ટેશનરી સ્ટોક	375
		12 ટકાનાં રોકાણો	25,000
		12 ટકાની બેન્ક ડિપોઝિટ	12,500
		બેન્કસિલક	3000
		લવાજમ મળવાનું બાકી	1500
		12 ટકાની બેન્ક ડિપોઝિટ પર	
		મળવાનું બાકી વ્યાજ (3 માસનું)	375
	77,750		77,750

સમજૂતી અને ગણતરી :

(1) રમત-ગમતનાં સાધનોનો ઘસારો :	₹
રમત-ગમતનાં સાધનોનો શરૂઆતનો સ્ટોક	25,000
+ વર્ષ દરમિયાન ખરીદી	15,000
= કુલ	40,000
— વર્ષનો આખરનો સ્ટોક	35,000
= રમત-ગમતનાં સાધનોનો વાર્ષિક ઘસારો	5000

(2) રોકાણોની ગણતરી :

∴ ₹ 12 વ્યાજ = ₹ 100 રોકાણો

∴ ₹ 3000 વ્યાજ હોય, તો રોકાણો ? = $\frac{3000 \times 100}{12} = ₹ 25,000$

(3) કુલ વાર્ષિક લવાજમ :

કુલ સભ્યો 150 × ₹ 300 =	₹ 45,000
— 2014-15માં મળેલ લવાજમ	₹ 43,500
= મળવાનું બાકી લવાજમ	₹ 1500

(4) 12 ટકાની બેન્ક ડિપોઝિટ પર 3 માસનું વ્યાજ : = $\frac{12500 \times 12 \times 3}{100 \times 12} = ₹ 375$

(5) સ્ટેશનરી વપરાશ = શરૂઆતનો સ્ટોક + ખરીદી — આખરનો સ્ટોક

ઉદાહરણ 10 : મધુરમ ટ્રસ્ટના નીચે આપેલા કાચા સરવૈયા અને વધારાની વિગતો પરથી તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું અને તે દિવસનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

મધુરમ ટ્રસ્ટનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું

વિગત	ઉધારબાકી રકમ (₹)	જમા બાકી રકમ (₹)
મૂડીભંડોળ	—	20,000
હાથ પર રોકડ	3000	—
બેન્કસિલક	2500	—
15 ટકાની લોન (તા. 1-7-2014)	—	20,000
ફર્નિચર	10,000	—
કલબ હાઉસ	40,000	—
કરવેરા અને વીમો	3000	—
સેક્રેટરીને માનદ્ વેતન	4500	—
પ્રવેશ ફી ($\frac{1}{2}$ મૂડીકૃત કરવાની)	—	5000
અગાઉથી મળેલ લવાજમ	—	1500
રંગરોગાન ખર્ચ	6600	—
સ્ટેશનરી-છપામણી	2000	—
કાનૂની ખર્ચ	500	—
લવાજમ	—	20,000
મરામત-ખર્ચ	500	—
લોન પર વ્યાજ	1000	—
મનોરંજન કાર્યક્રમની આવક	—	10,000
મનોરંજન કાર્યક્રમ ખર્ચ	6400	—
હોલનું ભાડું	—	3500
	80,000	80,000

હવાલા :

- (1) વર્ષ 2014-15ના વર્ષનું લવાજમ મળવાનું બાકી ₹ 1500.
- (2) કલબ હાઉસ અને ફર્નિચર પર 5 ટકા લેખે ઘસારો ગણો.
- (3) આખરનો સ્ટેશનરી સ્ટોક ₹ 200નો છે.
- (4) સેક્રેટરીને માનદ્ વેતનના ₹ 1500 ચૂકવવાના બાકી છે.
- (5) રંગરોગાન ખર્ચનો $\frac{2}{3}$ ભાગ આવતા વર્ષ માટે આગળ ખેંચવાનો છે.
- (6) અગાઉથી ચૂકવેલ વીમો ₹ 400

જવાબ : મધુરમ ટ્રસ્ટનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું

ઉધાર

જમા

ખર્ચ	રકમ (₹)	ઊપજ	રકમ (₹)
કરવેરા અને વીમો	3000	પ્રવેશ ફી	5000
— અગાઉથી ચૂકવેલ	400	— 1/2 મૂડીકૃત	2500
સેક્રેટરીને માનદ્ વેતન	4500	લવાજમ	20,000
+ ચૂકવવાનું બાકી	1500	+ મળવાનું બાકી	1500
રંગરોગાન ખર્ચ	6600	મનોરંજન કાર્યક્રમની આવક	10,000
— 2/3 ભાગ આવતા વર્ષ માટે	4400	હોલનું ભાડું	3500
સ્ટેશનરી-છપામણી	2000		
— સ્ટેશનરી સ્ટોક	200		
કાનૂની ખર્ચ			
મરામત-ખર્ચ			
લોન પર વ્યાજ	1000		
+ ચૂકવવાનું બાકી	1250		
મનોરંજન કાર્યક્રમ ખર્ચ			
ઘસારો :			
કલબ હાઉસ	2000		
ફર્નિચર	500		
ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો	12,750		
	37,500		37,500

મધુરમ ટ્રસ્ટનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

જવાબદારીઓ	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
મૂડીભંડોળ	20,000	ફર્નિચર	10,000
+ 1/2 ભાગ પ્રવેશ ફી	2500	— ઘસારો	500
+ ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો	12,750	કલબ હાઉસ	40,000
15 ટકાની લોન	20,000	— ઘસારો	2000
લોન પર ચૂકવવાનું બાકી વ્યાજ	1250	નહિ માંડી વાળેલ રંગરોગાન ખર્ચ	4400
સેક્રેટરીને ચૂકવવાનું બાકી માનદ્ વેતન	1500	સ્ટેશનરી સ્ટોક	200
અગાઉથી મળેલ લવાજમ	1500	મળવાનું બાકી લવાજમ	1500
		અગાઉથી ચૂકવેલ વીમો	400
		હાથ પર રોકડ	3000
		બેન્કસિલક	2500
	59,500		59,500

સમજૂતી અને ગણતરી :

(1) રંગરોગાન ખર્ચ : આવતા વર્ષે $\frac{2}{3}$ ભાગ આગળ લઈ જવાનો છે.

$$\therefore \frac{6600 \times 2}{3} = ₹ 4400 \text{ નહિ માંડી વાળેલ રંગરોગાન ખર્ચ}$$

ચાલુ વર્ષે માંડી વાળેલ રંગરોગાન ખર્ચ = ₹ 6600 – ₹ 4400 = ₹ 2200

(2) 15 ટકા લોન પર વ્યાજ :

તા. 1-7-2014થી તા. 31-3-2015 સુધી 9 માસનું વ્યાજ ગણાય.

$$I = \frac{PRN}{100} = \frac{20000 \times 9 \times 15}{100 \times 12} = ₹ 2250 \text{ વ્યાજ ચૂકવવાનું થાય.}$$

₹ 1000 લોન પર ચૂકવેલ વ્યાજ કાચા સરવૈયામાં બતાવેલ છે.

$$\therefore \text{ચૂકવવાનું બાકી વ્યાજ} = ₹ 2250 - ₹ 1000 = ₹ 1250$$

(3) પ્રવેશ ફી : મૂડીકૃત કરવાની રકમ = $\frac{5000 \times 1}{2} = 2500$

∴ ઊપજ-ખર્ચ ખાતે મહેસૂલી આવક તરીકે જમા બાજુ ₹ 2500 અને પાકા સરવૈયામાં મૂડીભંડોળમાં વધારો ₹ 2500થી બતાવેલ છે.

ઉદાહરણ 11 : નીચે આપેલ વિશ્વ વિદ્યાલયના તા. 31-3-2015ના રોજના કાચા સરવૈયા અને વધારાની માહિતી પરથી ઊપજ-ખર્ચ ખાતું અને પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

વિશ્વ વિદ્યાલયનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું

ઉધાર બાકીઓ	રકમ (₹)	જમા બાકીઓ	રકમ (₹)
ફર્નિચર	15,000	ટ્યૂશન ફી	40,000
વર્ષ દરમિયાન ફર્નિચરની ખરીદી (તા. 1-10-2014)	2000	પ્રવેશ ફી	3000
લાઈબ્રેરીનાં પુસ્તકો	16,000	સભાસદ ફી	20,000
વર્ષ દરમિયાન પુસ્તકોની ખરીદી	4000	હોલનું ભાડું	2000
મકાન	60,000	સરકારી ગ્રાન્ટ	20,000
પ્રયોગશાળા	40,000	રોકાણોનું વ્યાજ	12,000
રોકાણો	1,20,000	પરચૂરણ આવકો	800
વાર્ષિક રમતોત્સવ ખર્ચ	5000	ઈનામી ટ્રસ્ટ ફંડ	31,000
સ્ટાફ-પગાર	48,000	ઈનામી ટ્રસ્ટ ફંડની આવક	2200
કરવેરા-વીમો	1500	સખાવત	25,000
સ્ટેશનરી-પ્રિન્ટિંગ	2500	મૂડીભંડોળ	1,88,000
વર્તમાનપત્રોનું લવાજમ	1000		
બેન્કસિલક	4300		
હાથ પર રોકડ	500		
ઈનામી ટ્રસ્ટ ફંડનું રોકાણ	20,000		
ઈનામ વહેંચણી ખર્ચ	1500		
ઈનામી ટ્રસ્ટ ફંડની બેન્કસિલક	2700		
	3,44,000		3,44,000

વધારાની માહિતી :

- (1) સભાસદ ફી મળવાની બાકી ₹ 5000.
- (2) અગાઉથી મળેલ સભાસદ ફી ₹ 1000.
- (3) રોકાણો પર મળવાનું બાકી વ્યાજ ₹ 2000.
- (4) પગારના ચૂકવવાના બાકી ₹ 2000.
- (5) અગાઉથી ચૂકવેલ વીમો ₹ 200.
- (6) ટ્યૂશન ફીના ₹ 1000 મળવાના બાકી છે.
- (7) વાર્ષિક ઘસારાની જોગવાઈ : લાઈબ્રેરીનાં પુસ્તકો પર 20 ટકા, પ્રયોગશાળા પર 10 ટકા, ફર્નિચર પર 5 ટકા અને મકાન પર 2 ટકા

જવાબ : વિશ્વ વિદ્યાલયનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું

ઉધાર

જમા

ખર્ચ	રકમ (₹)	ઊપજ	રકમ (₹)
વાર્ષિક રમતોત્સવ ખર્ચ	5000	ટ્યૂશન ફી	40,000
સ્ટાફ-પગાર	48000	+ મળવાની બાકી	1000
+ ચૂકવવાનો બાકી	2000	પ્રવેશ ફી	3000
કરવેરા-વીમો	1500	સભાસદ ફી	20,000
— અગાઉથી ચૂકવેલ	200	+ મળવાની બાકી	5000
સ્ટેશનરી-પ્રિન્ટિંગ	2500		25,000
વર્તમાનપત્રોનું લવાજમ	1000	— અગાઉથી મળેલ	1000
ઘસારો :		હોલનું ભાડું	2000
પુસ્તકો	4000	સરકારી ગ્રાન્ટ	20,000
ફર્નિચર	800	રોકાણોનું વ્યાજ	12,000
મકાન	1200	+ મળવાનું બાકી	2000
પ્રયોગશાળા	4000	પરચૂરણ આવકો	800
ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો	35,000		
	1,04,800		1,04,800

વિશ્વ વિદ્યાલયનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

જવાબદારીઓ	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
મૂડીભંડોળ	1,88,000	મકાન	60,000
+ સખાવતો	25,000	— ઘસારો	1200
+ ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો	35,000	ફર્નિચર	15,000
ઈનામી ટ્રસ્ટ ફંડ	31,000	+ ખરીદી	2000
+ ઈનામી ટ્રસ્ટ ફંડની આવક	2200		17,000
	33,200	— ઘસારો (750 + 50)	800
— ઈનામ વહેંચણી ખર્ચ	1500	લાઈબ્રેરીનાં પુસ્તકો	16,000
ચૂકવવાનો બાકી પગાર	2000	+ ખરીદી	4000
અગાઉથી મળેલ સભાસદ ફી	1000		20,000
		— ઘસારો	4000
		પ્રયોગશાળા	40,000
		— ઘસારો	4000
		રોકાણો	1,20,000
		રોકાણો પર મળવાનું બાકી વ્યાજ	2000
		ઈનામી ટ્રસ્ટ ફંડનું રોકાણ	20,000
		ઈનામી ટ્રસ્ટ ફંડનું બેન્કસિલક	2700
		મળવાની બાકી સભાસદ ફી	5000
		અગાઉથી ચૂકવેલ વીમો	200
		મળવાની બાકી ટ્યૂશન ફી	1000
		રોકડસિલક (હાથ પર રોકડ)	500
		બેન્કસિલક	4300
	2,82,700		2,82,700

સમજૂતી અને ગણતરી :

(1) ફર્નિચરનો ઘસારો : જૂના ફર્નિચર પર ઘસારો ₹ 15,000ના 5 ટકા = ₹ 750

નવું ફર્નિચર તા. 1-10-2014ના રોજ ખરીદેલ છે, માટે તેના પર

$$6 \text{ માસનો ઘસારો} = \frac{2000 \times 5 \times 6}{100 \times 12} = ₹ 50$$

∴ કુલ ઘસારો = ₹ 800

(2) ઈનામ ટ્રસ્ટ ફંડ ઊભું કરેલ હોવાથી ઈનામી ટ્રસ્ટ ફંડની આવક અને ઈનામ વહેંચણી ખર્ચ ઊપજ-ખર્ચ ખાતે નહિ લઈ જતાં પાકા સરવૈયામાં (ઉમેરો-બાદ) કરીને બતાવેલ છે.

ઉદાહરણ 12 : સહયોગ ધર્માદા હોસ્પિટલના તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષના નીચે આપેલ આવક-જાવક ખાતા અને વધારાની માહિતી પરથી ઊપજ-ખર્ચ ખાતું અને પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

સહયોગ ધર્માદા હોસ્પિટલનું તા. 31-3-2015ના રોજનું આવક-જાવક ખાતું

ઉધાર

જમા

આવક	રકમ (₹)	જાવક	રકમ (₹)
બાકી આગળ લાવ્યા	10,000	દવાઓ માટે ચૂકવ્યા	30,000
લવાજમ	50,000	ડોક્ટરોને માનદ્ વેતન	15,000
દાન	15,000	પગાર	25,000
રોકાણો પર 10 ટકા લેખે વ્યાજ	10,000	પરચૂરણ ખર્ચા	1000
ચેરિટી શોની આવક	12,000	સાધનોની ખરીદી	20,000
		ચેરિટી શોનો ખર્ચ	2000
		બાકી આગળ લઈ ગયા	4000
	97,000		97,000

વધારાની માહિતી :

વિગત	તા. 1-4-2014 રકમ (₹)	તા. 31-3-2015 રકમ (₹)
લવાજમ બાકી	800	1200
અગાઉથી મળેલ લવાજમ	1500	500
દવાઓનો સ્ટોક	5000	8000
દવાઓ પૂરી પાડનારાઓને ચૂકવવાની બાકી	6000	10,000
સાધનોની કિંમત	20,000	30,000
મકાનની કિંમત	40,000	38,000

તા. 1-4-2014ના રોજ મૂડીભંડોળ ₹ 1,68,300નું હતું. વર્ષ દરમિયાન ₹ 34,000ની દવાઓ ખરીદવામાં આવી હતી.

જવાબ : સહયોગ ધર્માદા હોસ્પિટલનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતાં વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું

ઉધાર

જમા

ખર્ચ	રકમ (₹)	ઊપજ	રકમ (₹)
દવાઓની વપરાશ :		લવાજમ	50,000
શરૂઆતનો સ્ટોક	5000	— ગયા વર્ષનું ચાલુ વર્ષે મળેલ	
+ દવાઓની ખરીદી	34,000	(2013-14)	800
	39,000		49,200
— આખર સ્ટોક	8000	+ ચાલુ વર્ષનું મળવાનું બાકી	
		(2014-15)	1200
ડોક્ટરોને માનદ્ વેતન	15,000		50,400
પગાર	25,000	+ ગયા વર્ષે અગાઉથી મળેલ	
પરચૂરણ ખર્ચા	1000	(2013-14)	1500
ચેરિટી શોનો ખર્ચ	2000		51,900
ઘસારો :		— ચાલુ વર્ષે અગાઉથી	
સાધનો	10,000	મળેલ (2014-15)	500
મકાન	2000		51,400
		રોકાણો પર વ્યાજ	10,000
		ચેરિટી શોની આવક	12,000
		ખર્ચનો ઊપજ કરતાં વધારો	12,600
	86,000		86,000

સહયોગ ધર્માદા હોસ્પિટલનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

જવાબદારીઓ	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
મૂડીભંડોળ	1,68,300	મકાન	40,000
+ દાન	15,000	— ઘસારો	2000
	1,83,300	સાધનો	20,000
— ખર્ચનો ઊપજ કરતાં વધારો	12,600	+ ખરીદી	20,000
અગાઉથી મળેલ લવાજમ	500		40,000
દવાઓના લેણદારો	10,000	— ઘસારો	10,000
		મળવાનું બાકી લવાજમ	1200
		દવાઓનો સ્ટોક	8000
		રોકડસિલક	4000
		રોકાણો	1,00,000
	1,81,200		1,81,200

સમજૂતી અને ગણતરી :

(1) ઘસારો :

(i) સાધનોની શરૂ બાકી ₹ 20,000 + ખરીદી ₹ 20,000	= ₹ 40,000
— આખરની બાકી (તા. 31-03-15)	= ₹ 30,000
= સાધનોની કિંમતમાં ઘટાડો (ઘસારો)	= ₹ 10,000
(ii) મકાનની શરૂની બાકી (તા. 1-4-14)	= ₹ 40,000
— આખરની બાકી (તા. 31-03-15)	= ₹ 38,000
= મકાનની કિંમતમાં ઘટાડો (ઘસારો)	= ₹ 2000

(2) રોકાણોની કિંમત : રોકાણોની કિંમત આપેલ નથી પરંતુ 10 ટકા લેખે મળેલ વ્યાજ ₹ 10,000 આપેલ છે, તેથી નીચે મુજબ ગણતરી થાય.

∴ ₹ 10 વ્યાજ = રોકાણો ₹ 100

∴ ₹ 10,000 વ્યાજ મળે તો રોકાણો (?)

$$= \frac{10000 \times 100}{10}$$

= ₹ 1,00,000 રોકાણો

(3) મળેલ લવાજમ અને દવાઓની વપરાશની ગણતરી ઊપજ-ખર્ચ ખાતામાં જ દર્શાવેલ છે.

ઉદાહરણ 13 : નીચે આપેલ માહિતી પરથી અભિજિત સ્પોર્ટ્સ ક્લબનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતાં વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું અને તે તારીખનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

અભિજિત સ્પોર્ટ્સ ક્લબનું તા. 31-3-2014ના રોજનું પાકું સરવૈયું

જવાબદારીઓ	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
મૂડીભંડોળ	51,000	ફર્નિચર	5000
ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો	6000	રમત-ગમતનાં સાધનો	30,000
અગાઉથી મળેલ લવાજમ	1000	10 ટકાનાં રોકાણો	20,000
ચૂકવવાનો બાકી પગાર	2000	મળવાનું બાકી લવાજમ	3000
		અગાઉથી ચૂકવેલ ભાડું	500
		રોકડસિલક	1500
	60,000		60,000

અભિજિત સ્પોર્ટ્સ ક્લબનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું

આવક-જાવક ખાતું

ઉધાર

જમા

આવક	રકમ (₹)	જાવક	રકમ (₹)
બાકી આગળ લાવ્યા	1500	પગાર	8000
દાખલ ફી	2000	ભાડું	4500
લવાજમ	25,000	રમત-ગમતનાં સાધનો	
રોકાણોનું વ્યાજ	1500	(તા. 1-10-2014)	10,000
દાન	2500	સામયિકોનું લવાજમ	1000
પસ્તીનું વેચાણ	400	પરચૂરણ ખર્ચ	1500
પરચૂરણ આવક	100	બાકી આગળ લઈ ગયા	8000
	33,000		33,000

વધારાની માહિતી :

- (1) વર્ષના અંતે ચાલુ વર્ષના લવાજમના ₹ 6000 મળવાના બાકી છે.
- (2) વર્ષના અંતે ચાલુ વર્ષનો પગાર ₹ 1000 ચૂકવવાનો બાકી છે.
- (3) ₹ 2000 મળેલ લવાજમમાં વર્ષ 2015-16ના છે.
- (4) ફર્નિચર અને રમત-ગમતનાં સાધનો પર અનુક્રમે વાર્ષિક 10 ટકા અને 20 ટકા ઘસારો ગણો.
- (5) દાખલ ફીની અડધી રકમ મૂડીકૃત કરવાની છે.

જવાબ : અભિજિત સ્પોર્ટ્સ ક્લબનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતાં વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું

ઉધાર

જમા

ખર્ચ	રકમ (₹)	ઊપજ	રકમ (₹)
પગાર 8000		દાખલ ફી (50 ટકા)	1000
+ ચાલુ વર્ષનો ચૂકવવાનો બાકી (2014-15) 1000		લવાજમ 25,000	
	9000	+ મળવાનું બાકી 6000	
- ગયા વર્ષનો ચાલુ વર્ષે ચૂકવ્યો (2013-14) 2000	7000	+ ગયા વર્ષે અગાઉથી મળેલ 1000	
			32,000
ભાડું 4500		બાદ :	
+ ગયા વર્ષે અગાઉથી ચૂકવેલ 500	5000	ગયા વર્ષે મળવાનું બાકી ચાલુ વર્ષે મળેલ 3000	
સામયિકોનું લવાજમ 1000		+ ચાલુ વર્ષે અગાઉથી મળેલ (2015-16) 2000	5000
પરચૂરણ ખર્ચ 1500		રોકાણોનું વ્યાજ 1500	
ઘસારો :		+ મળવાનું બાકી (₹ 40,000ના 10 % લેખે) 500	2000
ફર્નિચર 500		પસ્તીનું વેચાણ 400	
રમત-ગમતનાં સાધનો 7000	7500	પરચૂરણ આવક 100	
ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો 8500			
	30,500		30,500

અભિજિત સ્પોર્ટ્સ ક્લબનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

જવાબદારીઓ	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
મૂડીભંડોળ 51,000		ફર્નિચર 5000	
+ દાન 2500		- ઘસારો 500	4500
+ દાખલ ફી (50 ટકા) 1000	54,500	રમત-ગમતનાં સાધનો 30,000	
ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો 6000		+ ખરીદી (તા. 1-10-14) 10,000	
(તા. 1-4-2014)			40,000
+ વધારો (2014-2015) 8500	14,500	- ઘસારો (6000 + 1000) 7000	33,000
અગાઉથી મળેલ લવાજમ 2000		10 ટકાનાં રોકાણો 20,000	
ચૂકવવાનો બાકી પગાર 1000		10 ટકાનાં રોકાણો પર મળવાનું બાકી વ્યાજ 500	
		મળવાનું બાકી લવાજમ 6000	
		રોકડસિલક 8000	
	72,000		72,000

સમજૂતી અને ગણતરી :

- (1) 'ઊપજનો ખર્ચ કરતા વધારો' મૂડીભંડોળમાં ન ઉમેરતાં પાકા સરવૈયામાં જવાબદારી બાજુ અલગ મથાળા નીચે 'ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો'ની પાછલી બાકીમાં ચાલુ વર્ષનો વધારો ઉમેરીને દર્શાવેલ છે.

- (2) ગયા વર્ષના પાકા સરવૈયામાં (2013-14) રોકાણો ₹ 20,000નાં બતાવેલ છે.
 ∴ 10 ટકા લેખે મળવાપાત્ર વ્યાજ = ₹ 2000
 — આવક-જાવક ખાતામાં મળેલ રોકાણોનું વ્યાજ = ₹ 1500
 ∴ રોકાણોનું મળવાનું બાકી વ્યાજ = ₹ 500
- (3) ફર્નિચર ₹ 5000ના 10 ટકા લેખે ઘસારો ₹ 500 ગણેલ છે.
- (4) રમત-ગમતનાં સાધનો ઉપર ઘસારો :
 તા. 1-4-2014ની બાકી ₹ 30,000 પર આખા વર્ષનો 20 ટકા લેખે ઘસારો = ₹ 6000
 તા. 1-10-2014ના રોજ ખરીદેલ ₹ 10,000 પર 6 માસનો 20 ટકા લેખે ઘસારો = ₹ 1000
 ∴ કુલ ઘસારો = ₹ 7000

ઉદાહરણ 14 : યુસુફ યુવા ક્લબની નીચે આપેલી માહિતી પરથી તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતાં વર્ષ માટે આવક-જાવક ખાતું, ઊપજ-ખર્ચ ખાતું અને તે જ દિવસનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

- (અ) તા. 1-4-2014ના રોજની બાકીઓ :
 મૂડીભંડોળ ₹ 80,000, ક્લબનું મકાન ₹ 40,000, રોકાણો ₹ 15,000, લાઈબ્રેરીનાં પુસ્તકો ₹ 20,000, રોકડસિલક ₹ 4000, ચૂકવવાનો બાકી પગાર ₹ 1000, મળવાનું બાકી લવાજમ ₹ 2000.

(બ) **2014-2015ના વર્ષના રોકડ વ્યવહારો**

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
મળેલ લવાજમ	33,000	જલસાની આવક	12,000
પગાર	15,000	ફર્નિચરની ખરીદી (તા. 1-7-2014)	10,000
પ્રમુખ સન્માન ફંડ ફાળો	22,000	દાન	10,000
પ્રવેશ ફી	5000	સરકારી મદદ	10,000
પસ્તીનું વેચાણ	500	સ્ટેશનરી અને છપામણી	3000
નાસ્તા ખર્ચ	1000	ક્લબના મકાનનો સમારકામ ખર્ચ	6000
વાર્ષિક સમારંભ ખર્ચ	5000	રોકાણોની ખરીદી	15,000
પ્રમુખ સન્માન અંગેનો ખર્ચ	12,000	પુસ્તકોની ખરીદી (તા. 1-10-14)	20,000
સામયિકોનું લવાજમ	3000	રોકાણો પર વ્યાજ	2500
જલસાનો ખર્ચ	7000		

(ક) અન્ય માહિતી :

- (1) 2015-16ના વર્ષ માટે મળેલ લવાજમ ₹ 1000નો સમાવેશ મળેલ લવાજમમાં થયેલ છે.
- (2) ચાલુ વર્ષના લવાજમના ₹ 1500 મળવાના બાકી છે.
- (3) પગારના ₹ 3000 ચૂકવવાના બાકી છે.
- (4) પ્રવેશ ફીના 50 ટકા મૂડીભંડોળ ખાતે લઈ જવાના છે.
- (5) મકાન, ફર્નિચર તથા પુસ્તકો પર વાર્ષિક 10 ટકા ઘસારો માંડી વાળો.

જવાબ : યુસુફ યુવા ક્લબનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું

ઉધાર

જમા

આવક	રકમ (₹)	જાવક	રકમ (₹)
બાકી આગળ લાવ્યા	4000	પગાર	15,000
મળેલ લવાજમ	33,000	નાસ્તાનો ખર્ચ	1000
પ્રમુખ સન્માન ફંડ ફાળો	22,000	વાર્ષિક સમારંભ ખર્ચ	5000
પ્રવેશ ફી	5000	પ્રમુખ સન્માન અંગેનો ખર્ચ	12,000
પસ્તીનું વેચાણ	500	સામયિકોનું લવાજમ	3000
જલસાની આવક	12,000	જલસાનો ખર્ચ	7000
દાન	10,000	ફર્નિચરની ખરીદી (તા. 1-7-2014)	10,000
સરકારી મદદ	10,000	સ્ટેશનરી અને છપામણી	3000
રોકાણો પર વ્યાજ	2500	ક્લબના મકાનનો સમારકામ ખર્ચ	6000
		રોકાણોની ખરીદી	15,000
		પુસ્તકોની ખરીદી (તા. 1-10-2014)	20,000
		બાકી આગળ લઈ ગયા	2000
	99,000		99,000

યુસુફ યુવા ક્લબનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું

ઉધાર

જમા

ખર્ચ	રકમ (₹)	ઊપજ	રકમ (₹)
પગાર	15,000	લવાજમ	33,000
— ગયા વર્ષનો ચાલુ વર્ષે ચૂકવેલ (2013-2014)	1000	— ગયા વર્ષનું ચાલુ વર્ષે મળેલ (2013-2014)	2000
	14,000		31,000
+ ચાલુ વર્ષના ચૂકવવાના બાકી	3000	— અગાઉથી મળેલ (2015-2016)	1000
નાસ્તાનો ખર્ચ	1000		30,000
વાર્ષિક સમારંભ ખર્ચ	5000	+ ચાલુ વર્ષનું મળવાનું બાકી (2014-2015)	1500
સામયિકોનું લવાજમ	3000		31,500
જલસાનો ખર્ચ	7000	પ્રવેશ ફી (50 ટકા)	2500
સ્ટેશનરી અને છપામણી	3000	પસ્તીનું વેચાણ	500
ઘસારો :		જલસાની આવક	12,000
મકાન	4000	સરકારી મદદ	10,000
ફર્નિચર	750	રોકાણો પર વ્યાજ	2500
પુસ્તકો	3000		
મકાન સમારકામ ખર્ચ	6000		
ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો	9250		
	59,000		59,000

યુસુફ યુવા કલબનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

જવાબદારીઓ	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
મૂડીભંડોળ	80,000	કલબનું મકાન	40,000
+ દાન	10,000	— ઘસારો	4000
+ પ્રવેશ ફી	2500	ફર્નિચર	10,000
+ ઊપજ કરતાં ખર્ચનો વધારો	9250	— ઘસારો (9 માસનો)	750
પ્રમુખ સન્માન માટે ફાળો	22,000	પુસ્તકો	20,000
— પ્રમુખ સન્માન ખર્ચ	12,000	+ ખરીદી	20000
અગાઉથી મળેલ લવાજમ			40,000
ચૂકવવાનો બાકી પગાર		— ઘસારો (2000 + 1000)	3000
		રોકાણો	15,000
		+ ખરીદી	15,000
		મળવાનું બાકી લવાજમ	1500
		રોકડસિલક	2000
	1,15,750		1,15,750

સ્વાધ્યાય

1. દરેક પ્રશ્ન માટે યોગ્ય વિકલ્પ પસંદ કરો :

- જે સંસ્થાનો ઉદ્દેશ નફાનો નહિ પરંતુ તેના સભ્યોનો ઉત્કર્ષ કરવાનો અને સેવા પૂરી પાડવાનો હોય, તેને કઈ સંસ્થા કહેવાય ?
 - કંપની
 - સરકારી
 - વેપારી
 - બિનવેપારી
- આવક-જાવક ખાતું એ ખાતા જેવું છે, જ્યારે ઊપજ-ખર્ચ ખાતું એ ખાતા જેવું છે.
 - નફા-નુકસાન, રોકડ
 - પાકું સરવૈયું, નફા-નુકસાન
 - નફા-નુકસાન, પાકું સરવૈયું
 - રોકડ, નફા-નુકસાન
- મૂડી પ્રકારના ખર્ચા ક્યાં દર્શાવાય છે ?
 - પાકા સરવૈયામાં મિલકતો બાજુ
 - પાકા સરવૈયામાં જવાબદારી બાજુ
 - ઊપજ-ખર્ચ ખાતાની ઉધાર બાજુ
 - આવક-જાવક ખાતાની ઉધાર બાજુ
- મોટા પાયે કરેલ રંગરોગાન ખર્ચ કેવા પ્રકારનો ખર્ચ છે ?
 - મહેસૂલી ખર્ચ
 - મૂડી ખર્ચ
 - પ્રસારિત મહેસૂલી ખર્ચ
 - વહીવટી ખર્ચ
- મૂડીકૃત કરેલ આવક ક્યાં લખાય ?
 - ઊપજ-ખર્ચ ખાતાની ઉધાર બાજુ
 - ઊપજ-ખર્ચ ખાતાની જમા બાજુ
 - પાકા સરવૈયામાં મૂડીભંડોળમાં ઉમેરાય
 - પાકા સરવૈયામાં મૂડીભંડોળમાંથી બાદ થાય

- (6) ઊપજ-ખર્ચ ખાતાની જમા બાકીને શું કહેવાય ?
 (અ) ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો (બ) ખર્ચનો ઊપજ કરતાં વધારો
 (ક) શરૂની રોકડ/બેન્કસિલક (ડ) આખરની રોકડ/બેન્કસિલક
- (7) કાયમી ફંડનાં રોકાણોનું વ્યાજ ક્યાં લખાય ?
 (અ) પાકા સરવૈયામાં કાયમી ફંડમાં ઉમેરાય
 (બ) પાકા સરવૈયામાં મૂડીભંડોળમાં ઉમેરાય
 (ક) પાકા સરવૈયામાં કાયમી ફંડનાં રોકાણોમાં ઉમેરાય
 (ડ) ઊપજ-ખર્ચ ખાતાની જમા બાજુ લખાય
- (8) ઇનામોની વહેંચણી ક્યાં લખાય ?
 (અ) ઊપજ-ખર્ચ ખાતે ઉધાર
 (બ) આવક-જાવક ખાતે ઉધાર
 (ક) પાકા સરવૈયામાં ઇનામ ફંડમાંથી બાદ થાય
 (ડ) પાકા સરવૈયામાં ઇનામ ફંડનાં રોકાણોમાંથી બાદ થાય
- (9) બિનવેપારી સંસ્થાના આવક-જાવક ખાતાની જમા બાકી કહેવાય.
 (અ) બેન્કસિલક (બ) રોકડસિલક
 (ક) બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ (ડ) ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો
- (10) ઘસારાની નોંધ લખાતી નથી.
 (અ) આવક-જાવક ખાતામાં (બ) ઊપજ-ખર્ચ ખાતામાં
 (ક) પાકા સરવૈયામાં (ડ) ઉપર્યુક્ત ત્રણેયમાં
2. નીચેના પ્રશ્નોના એક વાક્યમાં જવાબ લખો :
- (1) ક્યા ખાતામાં માત્ર રોકડ વ્યવહારની જ નોંધ થાય છે ?
 (2) સખાવત એ ક્યા પ્રકારની આવક ગણાય ?
 (3) ઊપજ-ખર્ચ ખાતાની ઉધાર બાકીને શું કહેવાય ?
 (4) ધંધાની સ્થિર મિલકતો ખરીદવા માટે કરેલ ખર્ચ કેવો ખર્ચ કહેવાય ?
 (5) જે આવક નિયમિત મળતી હોય અને સામાન્ય પ્રવૃત્તિમાંથી ઉદ્ભવતી હોય તેને ક્યા પ્રકારની આવક કહેવાય ?
 (6) બિનવેપારી સંસ્થા એટલે શું ? તેનાં ઉદાહરણો આપો.
 (7) બિનવેપારી સંસ્થાના હિસાબો રાખવાની મુખ્ય પદ્ધતિઓ કઈ-કઈ છે ?
 (8) બિનવેપારી સંસ્થાના હિસાબોમાં મુખ્યત્વે શું તૈયાર કરવામાં આવે છે ?
 (9) વારસો એટલે શું ? તેની નોંધ ક્યાં થાય ?
3. (અ) ટૂંક નોંધ લખો :
- (1) ખાસ હેતુ માટેનું ફંડ (2) પ્રસારિત મહેસૂલી ખર્ચ (3) આવક-જાવક ખાતું
 (4) ઊપજ-ખર્ચ ખાતું (5) લવાજમ
- (બ) તફાવતો સમજાવો :
- (1) વેપારી સંસ્થાના હિસાબો અને બિનવેપારી સંસ્થાના હિસાબો
 (2) મૂડી આવક અને મહેસૂલી આવક
 (3) મૂડી ખર્ચ અને મહેસૂલી ખર્ચ
 (4) આવક-જાવક ખાતું અને ઊપજ-ખર્ચ ખાતું
4. બિનવેપારી સંસ્થાની આવકોનું વર્ગીકરણ ઉદાહરણ સહિત સમજાવો.
 5. બિનવેપારી સંસ્થાના ખર્ચોનું વર્ગીકરણ ઉદાહરણ સહિત સમજાવો.

6. આવક-જાવક ખાતાંનો અર્થ સમજાવી, તે તૈયાર કરવામાં ધ્યાનમાં રાખવાના મુદ્દા લખો.
7. ઊપજ-ખર્ચ ખાતાંનો અર્થ સમજાવી, તે તૈયાર કરવામાં ધ્યાનમાં રાખવાના મુદ્દા લખો.
8. માગ્યા મુજબ જવાબ આપો :
- (1) નીચે આપેલ વિગતોનું મહેસૂલી આવક, મૂડી આવક, મહેસૂલી ખર્ચ તથા મૂડી ખર્ચમાં વર્ગીકરણ કરો :
(1) સભાસદ ફી	(2) ઇનામી ફંડ
(3) આજીવન સભ્ય ફી	(4) વારસો
(5) દાન	(6) એક્સ-રે મશીન
(7) ઇનામી ફંડનું રોકાણ	(8) સામયિકનું લવાજમ
(9) વાર્ષિક દિન ખર્ચ	(10) રમત-ગમતનાં સાધનોની ખરીદી
(11) મેદાન-માવજત ખર્ચ	(12) નાટકની ટિકિટોનું વેચાણ
(13) નાટકનો ખર્ચ	(14) સરકારી મદદ (સબસિડી)
(15) લોકરનું ભાડું	(16) રાષ્ટ્રીય બચતપત્રની ખરીદી
(17) યંત્ર ગોઠવવાની મજૂરી અને ખર્ચ	(18) વાર્ષિક ભોજન ખર્ચ
(19) વાર્ષિક ભોજન માટે ફાળો	(20) મનોરંજન કાર્યક્રમની આવક
(21) વાર્ષિક સમારંભ ખર્ચ	(22) રમત-ગમતનાં સાધનોનું વેચાણ
(23) બિલિયર્ડ ટેબલની ખરીદી	(24) સમારકામ ખર્ચ
(25) દાખલ ફી	(26) જૂની મિલકતને ચાલુ હાલતમાં લાવવાનો ખર્ચ
(27) મિલકત વેચાણની ખોટ	(28) રોકાણોનું વ્યાજ
(29) કેન્ટીનની આવક	(30) મિલકતનો ઘસારો
(31) સખાવત	(32) એચ.ડી.એફ.સી.ના બોન્ડની ખરીદી
(33) પ્રમુખ સન્માન ફંડ	(34) પ્રમુખ સન્માન ખર્ચ
- (2) નીચે દર્શાવેલ માહિતીને તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતાં વર્ષના ઊપજ-ખર્ચ ખાતાંમાં અને તે દિવસના પાકા સરવૈયામાં દર્શાવો. 2014-15ના વર્ષમાં મળેલ લવાજમ ₹ 80,000.

વિગત	તા. 1-4-2014 રકમ (₹)	તા. 31-3-2015 રકમ (₹)
લવાજમ મળવાનું બાકી	12,000	15,000
અગાઉથી મળેલ લવાજમ	8000	6000

- (3) નીચેની વિગતો તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતાં વર્ષના ઊપજ-ખર્ચ ખાતાંમાં દર્શાવો.

તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતાં વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું

ઉધાર

જમા

આવક	રકમ (₹)	જાવક	રકમ (₹)
લવાજમ :		કરવેરા અને વીમો	6500
2013-14	1200	પગાર	32,800
2014-15	75,000	સ્ટેશનરી ખર્ચ	2500
2015-16	1650		
	77,850		

નોંધ : (i) પગાર ચૂકવવાનો બાકી 2013-14 : ₹ 3000, 2014-15 : ₹ 6300

(ii) સ્ટેશનરીનો શરૂઆતનો સ્ટોક ₹ 670 અને વર્ષના આખરનો સ્ટોક ₹ 250.

(4) નીચેની બાકીઓ વિનાયક ક્રિકેટ ક્લબના પાકા સરવૈયામાં દર્શાવો :

ખાતાની બાકીઓ	રકમ (₹)	ખાતાની બાકીઓ	રકમ (₹)
મેચ ફંડ	70,000	મેચ ફંડનાં રોકાણોનું વ્યાજ	4000
મેચ ફંડનાં રોકાણો	35,000	મેચ ફંડ માટે મળેલ દાન	16,000
મેચ વિજેતાઓને ઈનામોની વહેંચણી	5700	કાયમી ફંડ	1,05,000
મેચ અંગે ખર્ચ	8250	કાયમી ફંડનાં રોકાણો	1,05,000

(5) તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષના ઊપજ-ખર્ચ ખાતામાં લવાજમની આવક ₹ 45,000 દર્શાવેલ છે. લવાજમની અન્ય વિગતો નીચે મુજબ છે :

વિગત	તા. 31-3-2014 રકમ (₹)	તા. 31-3-2015 રકમ (₹)
મળવાનું બાકી લવાજમ	2700	3600
અગાઉથી મળેલ લવાજમ	1800	900

તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનાં આવક-જાવક ખાતામાં લવાજમની રકમ દર્શાવો.

(6) તા. 31-3-2015ના રોજ વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરતી વખતે નીચેની બાબત હિસાબોમાં કેવી રીતે દર્શાવશો ?

તા. 1-4-2014ના રોજનું પાકું સરવૈયું

જવાબદારીઓ	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
રમત-ગમતનાં સાધનો અંગે લેણદારો	300	રમત-ગમતનાં સાધનો	400

ઉધાર તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું જમા

આવક	રકમ (₹)	જાવક	રકમ (₹)
રમત-ગમતનાં સાધનો	180	રમત-ગમતનાં સાધનો	7000

વધારાની માહિતી : તા. 31-3-2015ના રોજ હાથ પર રમત-ગમતનાં સાધનો ₹ 1100.

9. નીચે આપેલી માહિતી પરથી ઓમકાર ક્લબનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું તૈયાર કરો.

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
ક્લબ પેવેલિયન માટે દાન	70,000	જૂના ફર્નિચરનું વેચાણ (ચોપડેકિંમત ₹ 750)	1000
પ્રવેશ ફી (40 ટકા મૂડીકૃત)	3000	રોકડસિલક (તા. 1-4-2014)	3000
સભાસદ ફી :		બેન્કસિલક (તા. 1-4-2014)	2000
2014-15	20,000	હોલનું ભાડું ચૂકવ્યું	2000
2015-16	5000	પગાર	10,000
ભાષણોની આવક	3000	વર્તમાનપત્રોનું લવાજમ	2000
ભોજન-સમારંભ ખર્ચ	4000	પસ્તીનું વેચાણ	500
ક્લબ પેવેલિયન બાંધકામ ખર્ચ	60,000	સખાવત	8000
વીજળી ખર્ચ	1000	ભોજન-સમારંભ ફાળો	5000
ફર્નિચરની ખરીદી	5000	રાષ્ટ્રીય બચતપત્રોની ખરીદી	20,000
આજીવન સભાસદ ફી	4000	રમત-ગમતનાં સાધનોની ખરીદી	15,000
		રોકડસિલક (તા. 31-3-2015)	1000

વધારાની માહિતી :

- (1) પગારના ₹ 10,000 ચૂકવવાના બાકી છે.
- (2) રમત-ગમતનાં સાધનો પર 10 ટકા ઘસારો ગણો.
- (3) લવાજમના ₹ 2500 મળવાના બાકી છે.
- (4) ₹ 500 હોલનું ભાડું અગાઉથી ચૂકવેલ છે.

10. નીચે આપેલી માહિતી પરથી દિવ્યા ક્રિકેટ ક્લબનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તૈયાર કરો.

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
રોકડસિલક (તા. 1-4-2014)	30,000	ટુર્નામેન્ટની મળેલી ફી	1,35,000
બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ (તા. 1-4-2014)	24,000	મેદાન માવજત ખર્ચ	27,000
લવાજમ મળ્યું :		મળેલ દાન	1,20,000
2014-15	84,000	સેક્રેટરીને માનદ્ વેતન	36,000
2015-16	6000	સ્મૃતિઅંકનું વેચાણ	72,000
ક્રિકેટ કોચનું મહેનતાણું	36,000	ટુર્નામેન્ટ માટે મળેલ દાન	1,20,000
ગ્રાઉન્ડ્સમેનનો પગાર	15,000	ટુર્નામેન્ટ ફંડનું રોકાણ	1,20,000
રમત-ગમતનાં સાધનોની ખરીદી (તા. 1-10-2014)	1,08,000	કવિ સંમેલન ખર્ચ	42,000
પ્રવેશ ફી (60 ટકા મૂડીકૃત)	36,000	સ્ટેશનરી ખર્ચ	15,000
રમત-ગમતમાં ભાગ લેતા સભ્યો		મરામત ખર્ચ	18,000
પાસેથી લવાજમ	24,000	મળેલ બેન્ક વ્યાજ	3000
વિકેટ તૈયાર કરવાનો ખર્ચ	18,000	ટુર્નામેન્ટ ખર્ચ	96,000
ટુર્નામેન્ટ ઇનામ-વિતરણ ખર્ચ	54,000	અખ્યાયર ફી	24,000
કવિ સંમેલનની આવક	75,000	મુખ્ય ક્લબ સાથેની જોડાણ ફી	12,000
સ્મૃતિઅંક છાપકામ ખર્ચ	24,000	કરવેરા-વીમો	12,000
		ટુર્નામેન્ટ ફંડનાં રોકાણોનું વ્યાજ	30,000

વધારાની માહિતી :

- (1) વીમાના ₹ 2400 અગાઉથી ચૂકવેલ છે.
- (2) રમત-ગમતમાં ભાગ લેતા સભ્યો પાસેથી ₹ 6000 લવાજમ મળવાનું બાકી છે.
- (3) સભ્યો પાસેથી ચાલુ વર્ષના લવાજમના ₹ 6000 મળવાના બાકી છે.
- (4) રમત-ગમતનાં સાધનો પર વાર્ષિક 10 ટકા ઘસારો ગણવાનો છે.
- (5) પગારના ₹ 3000 ચૂકવવાના બાકી છે.

11. સુરભિ ક્લબની નીચેની માહિતી પરથી તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું તથા ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તૈયાર કરો.

વિગત	રકમ (₹)
લવાજમ (2013-14ના વર્ષના ₹ 30,000 સહિત)	3,00,000
વર્ષના અંતે બાકી લવાજમ	20,000
દાન (મહેસૂલી)	30,000
ફર્નિચરની ખરીદી	70,000

વિગત	રકમ (₹)
રમત-ગમતનાં સાધનોની ખરીદી	40,000
વર્તમાનપત્રોનું લવાજમ	15,000
જૂના ફર્નિચરનું વેચાણ (ચોપડેકિંમત ₹ 5000)	2000
શરૂઆતની રોકડ અને બેન્કસિલક	60,000
ચૂકવેલ ભાડું	28,000
બેન્ક ખર્ચ	1000
સ્ટેશનરી અને છપામણી (ગયા વર્ષનું એક બિલ ₹ 5000 સહિત)	20,000
પ્રવેશ ફી (50 ટકા મૂડીકૃત)	20,000
વારસો	50,000
સેક્રેટરીને માનદ્ વેતન (ગયા વર્ષના ₹ 4000 સહિત)	48,000
માનદ્ વેતન ચૂકવવાનું બાકી	4000
પોસ્ટેજ અને ટેલિફોન	10,000
પરચૂરણ ખર્ચ	10,000
સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમની આવક	80,000
સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમના ખર્ચ	60,000
ફર્નિચર પર માંડી વાળેલ ધસારો	5000
રોકાણોની ખરીદી	1,00,000
રોકાણો પર વ્યાજ	7000

12. તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષની સંકેત સ્પોર્ટ્સ ક્લબની નીચેની માહિતી પરથી તે તારીખે પૂરા થતા વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તૈયાર કરો.

તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતાં વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું

ઉધાર

જમા

આવક	રકમ (₹)	જાવક	રકમ (₹)
બાકી આગળ લાવ્યા	8000	પગાર	24,000
લવાજમ	50,000	નાટકનો ખર્ચ	10,000
પ્રવેશ ફી	4000	સામાન્ય ખર્ચ	6000
વાર્ષિક સંમેલનની આવક	10,000	ઓડિટ ફી	2000
રમત-ગમતનાં જૂનાં સાધનોના		સ્પોર્ટ્સનાં સાધનો	17,000
ભંગારનું વેચાણ	2000	સેક્રેટરીને માનદ્ વેતન	5000
સ્પોર્ટ્સ ઇનામો માટે દાન	10,000	સ્ટેશનરી-છપામણી	4000
નાટકની ટિકિટોનું વેચાણ	20,000	વાર્ષિક સંમેલન ખર્ચ	8000
		બેન્ક વ્યાજ ખર્ચ	1000
		ટુર્નામેન્ટ ખર્ચ	5000
		મેદાન માવજત ખર્ચ	6000
		સમારકામ ખર્ચ	3000
		સ્પોર્ટ્સનાં ઇનામોની વહેંચણી	3000
		બાકી આગળ લઈ ગયા	10,000
	1,04,000		1,04,000

હવાલા :

- (1) લવાજમમાં 2015-16ના વર્ષના મળેલ લવાજમ ₹ 2000નો સમાવેશ થાય છે.
 - (2) 2014-15ના વર્ષનું લવાજમ મળવાનું બાકી ₹ 3000.
 - (3) સામાન્ય ખર્ચામાં અગાઉથી ચૂકવેલ વીમાના ₹ 500નો સમાવેશ થાય છે.
 - (4) પગાર ચૂકવવાનો બાકી ₹ 2000.
 - (5) સ્પોર્ટ્સનાં સાધનો પર ₹ 3000નો ઘસારો ગણવાનો છે.
 - (6) પ્રવેશ ફીનાં 50 ટકા મૂડીકૃત કરવાનાં છે.
 - (7) સ્ટેશનરીનો સ્ટોક ₹ 200.
13. તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતાં વર્ષના શીલા મહિલા વિકાસ મંડળના આવક-જાવક ખાતા પરથી તથા આપેલ અન્ય વિગતો પરથી મંડળનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતાં વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તથા તે દિવસનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

શીલા મહિલા વિકાસ મંડળનું
તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું

ઉધાર

જમા

આવક	રકમ (₹)	જાવક	રકમ (₹)
બાકી આગળ લાવ્યા		પગાર	12,600
રોકડસિલક 6000		સ્ટેશનરી-પ્રિન્ટિંગ	2100
બેન્કસિલક 3000	9000	વીમો-કરવેરા	1200
મળેલ લવાજમ	21,000	વર્તમાનપત્રોનું લવાજમ	1800
મળેલ વ્યાજ	6000	મરામત-ખર્ચ	1500
મળેલ દાન	15,000	રોકાણોની ખરીદી	8400
જૂના ફર્નિચરનું વેચાણ		પુસ્તકોની ખરીદી	15,000
(ચોપડેકિંમત ₹ 3000)	2400	આખરની બાકી :	
હોલનું ભાડું	4500	રોકડસિલક 5700	
પસ્તીનું વેચાણ	600	બેન્કસિલક 10,200	15,900
	58,500		58,500

અન્ય માહિતી :

- (1) તા. 1-4-2014ના રોજ બાકીઓ :
મકાન ₹ 90,000, ફર્નિચર ₹ 12,000, પુસ્તકો ₹ 30,000, રોકાણો ₹ 1,20,000, મળવાનું બાકી લવાજમ ₹ 3000 અને કાયમી ફંડ ₹ 2,64,000.
- (2) લવાજમમાં 2015-16નાં વર્ષ માટે મળેલ લવાજમ ₹ 1500નો સમાવેશ થાય છે.
- (3) 2014-15નાં વર્ષ માટે મળવાનું બાકી લવાજમ ₹ 2100.
- (4) ચૂકવવાનો બાકી પગાર ₹ 1800
- (5) તા. 31-3-2015ના રોજ વપરાયા વિનાની સ્ટેશનરી ₹ 300ની હતી.
- (6) મકાન, ફર્નિચર તથા પુસ્તકોની આખરની બાકી પર 10 ટકા લેખે ઘસારાની જોગવાઈ કરો.
- (7) રોકાણો પર મળવાનું બાકી વ્યાજ ₹ 1500.

14. પંકજ સ્પોર્ટ્સ ક્લબની નીચેની વિગતો પરથી તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું અને તે જ તારીખનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

પંકજ સ્પોર્ટ્સ ક્લબનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું

ઉધાર

જમા

આવક	રકમ (₹)	જાવક	રકમ (₹)
બાકી આગળ લાવ્યા (તા. 1-4-2014ના રોજની બેન્કસિલક)	87,500	પગાર	1,62,500
લવાજમ :		ભાડું-કરવેરા	22,500
2013-14	2250	સ્ટેશનરીની ખરીદી	11,250
2014-15	2,17,500	રમત-ગમતનાં સાધનોથી ખરીદી (તા. 1-10-2014)	75,000
2015-16	1500	પરચૂરણ ખર્ચ	30,000
મનોરંજન કાર્યક્રમની આવક	50,000	12 ટકાની બેન્ક ડિપોઝિટ (તા. 1-1-2015થી)	62,500
12 ટકાનાં રોકાણો પર વ્યાજ (આખા વર્ષનું)	15,000	મનોરંજન કાર્યક્રમનો ખર્ચ	26,500
દાન	25,000	બાકી આગળ લઈ ગયા (તા. 31-3-2015ના રોજની બેન્કસિલક)	15,000
પ્રવેશ ફી	5000		
પસ્તીનું વેચાણ	1500		
	4,05,250		4,05,250

વધારાની માહિતી :

- (1) ક્લબમાં કુલ 300 સભ્યો છે, જે દરેક વાર્ષિક ₹ 750 લવાજમ આપે છે.
 - (2) શરૂઆતનું મૂડીભંડોળ ₹ 3,28,500
 - (3) ચૂકવવાનો બાકી પગાર તા. 31-3-2014ના રોજ ₹ 12,500, તા. 31-3-2015ના રોજ ₹ 18,750.
 - (4) સ્ટેશનરીનો શરૂઆતનો સ્ટોક ₹ 1250 હતો, જ્યારે આખરનો સ્ટોક ₹ 1875નો હતો.
 - (5) તા. 1-4-2014ના રોજ રમત-ગમતનાં સાધનો ₹ 1,25,000નાં હતાં, જ્યારે તા. 31-3-2015ના રોજ રમત-ગમતનાં સાધનોની કિંમત ₹ 1,75,000 હતી.
15. સુરેશ યુથ ક્લબના નીચે આપેલા કાર્યાં સરવૈયા પરથી તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તથા તે દિવસનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

સુરેશ યુથ ક્લબનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાર્ય સરવૈયું

ખાતાનું નામ	ખા.પા.	ઉધાર રકમ (₹)	જમા રકમ (₹)
રંગરોગાન ખર્ચ		9000	—
સ્ટેશનરી-છપામણી		2000	—
મૂડીભંડોળ		—	36,000
મળેલ દાન		—	2000
રોકડસિલક		3000	—
બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ		—	1000
12 ટકાની લોન (તા. 1-4-2014)		—	15,000
ફર્નિચર		8000	—

ખાતાનું નામ	ખા.પા.	રકમ (₹)	રકમ (₹)
કલબનું મકાન		35,000	—
આજીવન લવાજમ		—	2000
કરવેરા-વીમો		2500	—
સેક્રેટરીને માનદ્ વેતન		6000	—
પ્રવેશ ફી		—	6000
રમત-ગમતનાં સાધનો		10,000	—
અગાઉથી મળેલ લવાજમ		—	2000
પગાર-મજૂરી		9000	—
ચૂકવવાનો બાકી પગાર		—	1000
કાયદા ખર્ચ		600	—
લવાજમ		—	25,000
લોન પર વ્યાજ		900	—
વીજળી ખર્ચ		1000	—
ઇલેક્ટ્રિક ફિટિંગ્સ		4000	—
ખાનાનું ભાડું		—	1000
		91,000	91,000

હવાલા :

- (1) 2014-15ના વર્ષનું મળવાનું બાકી લવાજમ ₹ 2000.
- (2) રંગરોગાન ખર્ચનો 2/3 ભાગ આવતા વર્ષ માટે લઈ જવાનો છે.
- (3) વપરાયા વગરની સ્ટેશનરી ₹ 100ની છે.
- (4) કલબના મકાન, રમત-ગમતનાં સાધનો તથા ફર્નિચર પર 10 ટકા ધસારો ગણો.
- (5) દાનની રકમ મહેસૂલી આવક ગણવાની છે.
- (6) અગાઉથી ચૂકવેલ વીમો ₹ 200 છે.

16. નીચે આપેલ કુંકુબા જીવાભાઈ પરિવાર આદર્શ વિદ્યાલયના તા. 31-3-2015ના રોજના કાચા સરવૈયા અને વધારાની માહિતી પરથી ઊપજ-ખર્ચ ખાતું અને પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો :

કુંકુબા જીવાભાઈ પરિવાર આદર્શ વિદ્યાલયનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું

ઉધાર બાકીઓ	રકમ (₹)	જમા બાકીઓ	રકમ (₹)
મકાન	62,500	મૂડીભંડોળ	1,15,000
ફર્નિચર	29,000	દાન	30,000
પ્રયોગશાળા	25,000	સ્ટેશનરીના લેણદારો	1000
12 ટકાનાં રોકાણો (તા. 31-3-2015)	25,000	ટ્યૂશન ફી	62,500
પુસ્તકાલય	25,000	દાખલ ફી	750
પગાર	40,000	હોલનું ભાડું	1250
સ્ટેશનરી	6500	પરચૂરણ આવક	250
વાર્ષિક રમતોત્સવ ખર્ચ	3000	સરકારી ગ્રાન્ટ	7500
રોકડસિલક	500	જૂના ફર્નિચરનું વેચાણ (તા. 1-10-2014)	1750
બેન્કસિલક	3500		
	2,20,000		2,20,000

વધારાની માહિતી :

- (1) દાખલ ફી 50 ટકા મૂડીકૃત કરવાની છે.
 - (2) ટ્યૂશન ફી ₹ 1500 મળવાની બાકી છે.
 - (3) પગાર ₹ 6000 ચૂકવવાનો બાકી છે.
 - (4) વેચેલ ફર્નિચરની ચોપડેકિંમત ₹ 2500 છે.
 - (5) ફર્નિચર અને પુસ્તકાલય પર 10 ટકા, પ્રયોગશાળા પર 20 ટકા અને મકાન પર 5 ટકા ઘસારો ગણો.
17. તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું શારદાબહેન હોસ્પિટલનું આવક-જાવક ખાતું નીચે મુજબ છે :

શારદાબહેન હોસ્પિટલનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું

ઉધાર

જમા

આવક	રકમ (₹)	જાવક	રકમ (₹)
હાથ પર રોકડ	3000	ઓપરેશન થિયેટર બાંધકામ ખર્ચ	60,000
લવાજમ	75,000	દવાઓની ખરીદી	42,000
દાન	37,500	ડોક્ટરોને માનદ્ વેતન	37,500
રોકાણો પર વ્યાજ	7500	પગાર	27,000
ચેરિટી શોની આવક	15,000	પરચૂરણ ખર્ચ	750
ઓપરેશન થિયેટર માટે ખાસ દાન	75,000	સાધનોની ખરીદી	33,000
સરકારી મદદ	22,500	ચેરિટી શોનો ખર્ચ	4500
પસ્તીનું વેચાણ	750	સામયિકોનું લવાજમ	4500
		બેન્કમાં બાંધી મુદતની થાપણ	22,500
		હાથ પર રોકડ	4500
	2,36,250		2,36,250

અન્ય માહિતી :

વિગત	તા. 1-4-2014 રકમ (₹)	તા. 31-3-2015 રકમ (₹)
મળવાનું બાકી લવાજમ	450	750
અગાઉથી મળેલ લવાજમ	150	300
દવાઓનો સ્ટોક	9000	10,500
સાધનોની કિંમત	52,500	78,000
મકાન બાદ ઘસારો	60,000	57,000
રોકાણો	37,500	37,500
મૂડીફંડ	1,62,300	(?)

આગળ આપેલ આવક-જાવક ખાતા પરથી તેમજ આપેલ વધારાની માહિતી ધ્યાનમાં લઈ હોસ્પિટલનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તથા તે દિવસનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

18. જમનાદાસ ટ્રસ્ટની નીચે આપેલી વિગતો પરથી તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું અને તે તારીખનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

જમનાદાસ ટ્રસ્ટનું તા. 31-3-2014ના રોજનું પાકું સરવૈયું

જવાબદારીઓ	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
મૂડીભંડોળ	1,08,000	જમીન-મકાન	1,20,000
ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો	20,000	રોકડસિલક	40,000
અગાઉથી મળેલ લવાજમ	2400	મળવાનું બાકી લવાજમ	1520
નહિ ચૂકવેલ ખર્ચ	5600	મળવાનું બાકી લોકરનું ભાડું	960
6 ટકાની લોન	20,000		
ઊપજ-ખર્ચ ખાતું	6480		
	1,62,480		1,62,480

જમનાદાસ ટ્રસ્ટનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું

ઉધાર

જમા

આવક	રકમ (₹)	જાવક	રકમ (₹)
બાકી આગળ લાવ્યા	40,000	ખર્ચ :	
લવાજમ :		2013-14	4800
2013-14	800	2014-15	8000
2014-15	8400	ફર્નિચર (તા. 1-10-2014)	16,000
2015-16	600	લોનનું વ્યાજ	600
પ્રવેશ ફી	3200	નાસ્તાનો ખર્ચ	9000
લોકરનું ભાડું	2800	બાકી આગળ લઈ ગયા	33,400
નાસ્તાની આવક	16,000		
	71,800		71,800

હવાલા :

- (1) 2014-15ના વર્ષનું લવાજમ મળવાનું બાકી ₹ 3200.
- (2) 2014-15ના વર્ષના ખર્ચ ચૂકવવાના બાકી ₹ 1000.
- (3) ચૂકવવાનો બાકી પગાર ₹ 2000
- (4) જમીન-મકાન પર 5 ટકા અને ફર્નિચર પર 10 ટકા લેખે વાર્ષિક ધસારો ગણો.
- (5) પ્રવેશ ફીના 50 ટકા મૂડીકૃત કરવાના છે.
- (6) લોકરનું ભાડું 2014-2015ના વર્ષનું ₹ 360 મળવાનું બાકી છે.

